

Theatrum historiae

18

2016

Pardubice 2016

Obsah

Piotr TAFIŁOWSKI The Duels of Monarchs: the Issue of Ritual Communication from Antiquity to the Present Day	9
Sylwia KONARSKA-ZIMNICKA Horoscopes Prepared by Master Astrologers from Krakow at the Turn of the 15th and 16th Century (according to the BJ 3225 and 3227 manuscripts)	25
Jiří VALOVÝ Reformace ve slezských městech na příkladu Krnova a Těšína	39
Jiří JUST Matouš Konečný a jeho podíl na výchově a vzdělávání bratrských duchovních na počátku 17. století	75
Jan DVOŘÁK Eine untertänige Stadt in Mähren des 17. Jahrhunderts in Intentionen der Heiratsmigration. Kombiniertes Zeugnis der Kirchenbücher und Heiratsverträge (am Beispiel von Svitavy)	89
Vítězslav PRCHAL Sázka na nejistou kartu. Armádní služba a sociální úpadek Raduitů de Souches na přelomu 17. a 18. století	113
Veronika MEZEROVÁ Knihovna a čtenářské zájmy Františka Ferdinanda a Jana Václava z Gallasu	153
Petr POLEHLA „ <i>Accipite disciplinam et servate illam.</i> “ Studijní řády Biskupského semináře v Hradci Králové vydané biskupy Blümegenem a Trautmannsdorfem v letech 1766 a 1802 jako pramen poznání formace diecézního kléru	177

Michael VIKTOŘÍK Emanuel Zitta. Pohled na kariéru a dílo důstojníka inženýrského sboru v první polovině 19. století	203
Zuzana PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ Manželské spory před soudem. Realita manželství 60. let 19. století v soudních aktech pražského arcibiskupství	227
Jaroslav NEČAS Legionáři před Mimořádným lidovým soudem v Chrudimi 1945–1948	245
Recenze a zprávy	295
Václav Veber (31. 8. 1931 – 24. 5. 2016)	313
Seznam recenzentů jednotlivých příspěvků (abecedně)	317
Seznam autorů (abecedně)	318

Jiří VALOVÝ

Reformace ve slezských městech na příkladu Krnova a Těšína

Abstract: The Reformation in Krnov (Jägerndorf) and Cieszyn (Teschen)

The article focuses on the Reformation of two Silesian towns – Krnov (Jägerndorf) and Cieszyn (Teschen) – and gives an idea of its going in the course of the 16th century. In the observed towns, it describes in what period of time and under what conditions the Reformation could develop. It also studies the influence of the individual princes, alternatively the relevant town councils, on the whole process and religious life in the towns, and their steps by which they influenced it. It does not omit the Catholic clergy and monastic orders either and deals with their status and destiny during the Reformation. On the basis of the comparison of the both towns, it describes and assesses the specifics of the Silesian Reformation.

Key words: Silesia – 16th century – Reformation – Krnov – Cieszyn – monastic orders

---

Období od 20. let 16. století představovalo nejen ve Slezsku, ale rovněž v celé Koruně české, čas velkých změn. Ať už na politické scéně, kdy nastoupila dynastie Habsburků a kdy zejména za vlády Ferdinanda I. došlo ve Slezsku poprvé od dob Matyáše Korvína ke snahám ve větší míře zasáhnout do řízení a fungování celoslezských úřadů. Nebo v náboženském životě, kdy pár let před nástupem nové vládnoucí dynastie nastala nevídaná změna vyznání. Ačkoliv během celého období husitských válek a ještě dlouho po něm zastávali Slezané katolické pozice, stačil příchod Martina Luthera, aby se takřka přes noc změnila ve Slezsku mapa vyznání. Luteránství se následně stalo nepřehlédnutelným faktorem, který mnohdy ovlivňoval politické postoje, i když pochopitelně ne vždy důsledně.

Přestože se silesiákální bádání v posledních letech u nás úspěšně rozvíjí a o nové práce není nouze, zůstává 16. století až na pár výjimek dosud nepříliš probádaným obdobím.¹ I z tohoto důvodu je problematika soužití rozdílných konfesí v 16. století

---

¹ Situace vypadá o to tristněji, porovnáme-li ji s bádáním o Slezsku v předchozím dějinném období – středověku –, pro které jsou již dostupné četné práce domácích autorů, např. Lenky Bobkové,

v rámci jednoho města stále spíše na okraji badatelského zájmu. Zatímco u politických elit jsou náboženské postoje více či méně zpracovány,² nelze to samé tvrdit o městech, snad s výjimkou nejvýznamnějšího slezského města Vratislavi. Vyšlo sice několik studií o situaci ve městech či prací o reformaci ve Slezsku, avšak buď se jedná o práce poněkud postaršího data anebo o práce, které se většinou snaží postihnout reformaci v celém Slezsku či vybraných slezských knížectvích. Měštům zde je věnována pozornost, ale určitě ne v míře, jakou by si zasloužily.³ Navíc se často jedná o práce spíše popisného

---

Martina Čapského, Petra Kozáka, Dalibora Prixe a dalších z okruhu Univerzity Karlovy či Slezské univerzity v Opavě. Slezsko si v posledních letech ve větší či menší míře nachází své místo at' už v různě zaměřených sbornících, jako jsou sborníky z mezinárodních kolokvií *Korunní země v dějinách českého státu* (v současnosti čítají již šest vydaných svazků), nebo v syntézách typu *Velkých dějin země Koruny české*. V příslušném VII. svazku (Petr VOREL, *Velké dějiny země Koruny české. Svazek VII., 1526–1618*, Praha 2005) bychom ovšem našli jen pár zmínek ke Slezsku, což se vzhledem k charakteru díla postihujícího celou Korunu českou dá ještě pochopit. Nejnověji pak v dvoudílné syntéze slezských dějin, Viz Kolektiv autorů, *Slezsko v dějinách českého státu, I-II*, Praha 2012. Za dané situace je třeba obrátit se na zahraniční produkci polskou či německou. Citujme alespoň základní přehledové práce, viz Hermann AUBIN – Ludwig PETRY, *Geschichte Schlesiens. Band 2, Die Habsburger Zeit 1526–1740*, Sigmaringen 1988; Joachim BAHLCKE, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526–1619)*, München 1994; Marek CZAPLIŃSKI et al., *Historia Śląska*, Wrocław 2002; Klaus GARBER (hrsg.), *Kulturgeschichte Schlesiens in der Frühen Neuzeit. Bd. I-II*, Tübingen 2005; Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens. Zweiter Band: Bis zur Vereinigung mit Preussen (1527 bis 1740)*, Gotha 1886; Winfried IRGANG – Werner BEIN – Helmut NEUBACH, *Schlesien. Geschichte, Kultur und Wirtschaft*, Köln 1998; Waclaw KORTA, *Historia Śląska do 1763 roku*, Warszawa 2003; Karol MALECZYŃSKI (ed.), *Historia Śląska. Część II od połowy XIV do trzeciej ćwierci XVI w.*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961; Kazimierz ORZECZOWSKI, *Historia ustroju Śląska 1202–1740*, Wrocław 2005; Nelze opomenout ani širokou řadu *Neue Forschungen zur Schlesischen Geschichte* vycházející pod záštitou Universität Stuttgart.

2 Zmiňme alespoň studie týkající se v daném kontextu těšínských Piastovců či krnovských Hohenzollernů. Viz Radek FUKALA, *Náboženská politika markraběte Jiřího Braniborsko-Ansbašského v Krnovském knížectví*, Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Opera historica 7, České Budějovice 1997, s. 535–557; TÝŽ, *Náboženství a protestantské školství za krnovského knížete Jiřího Friedricha*, Sborník bruntálského muzea 2000, Bruntál 2000, s. 25–39, Radim JEŽ, *Dvojí konverze v rodině posledních těšínských Piastovců. K motivacím změny konfese knížat Václava III. Adama (1524–1579) a Adama Václava (1574–1617)*, Studia Comeniana et historica 39; 2009, č. 81–82, s. 95–112. TÝŽ, *Kariéra konvertity. Životní osudy knížete Adama Václava Těšínského (1574–1617)*, in: Jiří Brňovják – Waclaw Gojniczek – Aleš Zářický (edd.), *Šlechtic v Horním Slezsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) – Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek)*, Ostrava – Katowice 2011, s. 147–176.

3 Výběrově: Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ, *Korunní země v dějinách českého státu IV. Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14.–17. století*, Praha 2009; Gottlieb BIERMANN, *Geschichte des Protestantismus in Österreichisch-Schlesiens*, Prag 1897; Radek FUKALA, *Reformace ve Slezsku a na Opavsku*, Opava 2010; Jiří JUST – Zdeněk R. NEŠPOR – Ondřej MATĚJKA et al., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009; Othmar KARZEL, *Die Reformation in Oberschlesien. Ausbreitung und Verlauf*, Würzburg 1979; Paul KONRAD,

typu, které navíc kvůli širokému záběru procesy v jednotlivých městech/knížectvích nekomparují, přestože by se mohlo jednat o jednu z metod, díky které by byla osvětlena specifika reformace ve Slezsku.

Přitom slezská realita má v rámci tohoto výzkumu výhodu díky zdejšímu výjimečnému státoprávnímu postavení jednotlivých knížat a jejich suverenitě v rámci svých území, která mohla případně hrát významnou roli při uvedení reformace do jednotlivých měst. Navíc, otázce soužití různých konfesí za hradbami slezských měst je sice v rámci přehledových prací i dílčích studií věnována určitá pozornost, avšak nikoli primárně a do hloubky, jak by si toto téma zajisté zasloužilo. Na vybraném vzorku měst Krnova a Těšína se tedy předkládaná studie pokusí zmapovat a přiblížit proces reformace, přičemž časově je omezena hlavně na období od 20. let do konce století 16. Cílem této sondy je popsání a zamyšlení se nad reformací (jejím začátkem, postupem, „uzákoněním“ apod.), každodenní náboženskou praxí, jakož i složitou náboženskou situací v Krnově i Těšíně. Dílčí výsledky komparace jednotlivých zjištění v těchto dvou vybraných městech by mohly přispět novějšími poznatky k dějinám reformace ve Slezsku.

V každém městě probíhala reformace v jiném časovém úseku a za jiných podmínek. Zvolená města tedy nejen v tomhle ohledu poslouží jako vhodný příklad. Na nich lze totiž ukázat odlišnosti reformace i v případech nepříliš vzdálených míst. Přesto budou některé z otázek, které se studie bude snažit zodpovědět, společné. Co nebo kdo měl vliv na zavádění reformace ve městě? Čím, kým a jak byl ovlivněn následný průběh, rozvoj nebo útlum reformace? Jak se ve věcech rozvoje či potlačení reformace angažoval panovník anebo příslušný kníže? Jak velká role připadla městské radě? Jak na nastalou

---

Die Einführung der Reformation in Breslau und Schlesien, Breslau 1917; Józef MANDZIUK, *Historia kościoła katolickiego na Śląsku. Tom 2: Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji 1520–1742*, Warszawa 1995; Johannes SOFFNER, *Geschichte der Reformation in Schlesien*, Breslau 1887; Thomas WÜNSCH, *Reformation und Gegenreformation in Oberschlesien. Die Auswirkungen auf Politik, Kunst und Kultur im ostmitteleuropäischen Kontext*, Berlin 1994. Je třeba rovněž upozornit na práce polské historičky Gabriely Waś, která se v posledních letech zabývá výzkumem myšlenek Kašpara Schwenckfelda, významného slezského náboženského myslitele 16. století, díky němuž na luteránství přešel lehnický kníže Fridrich II. Schwenckfeld později přišel s vlastním učením, které odsoudili nejen katolíci, ale rovněž luteráni a dokonce i novokřtenci, a Schwenckfeldovo učení se rovněž stalo cílem několika ostrých mandátů Ferdinanda I. Hlavně však zkoumá náboženskou situaci na panství lehnicko-břežských Piastovců a soužití „švenkfeldistů“ s dalšími konfesemi. Viz Gabriela WAŚ, *Kaspar von Schwenckfeld. Myśl i działalność do 1534 roku*, Wrocław 2005; TÁŽ, *Rozmowy chrześcijańskie w nurcie reformacji. Legnicy i pruscy ewangelicy wobec wczesnoreformacyjnych problemów*, Wrocław 2011. Obecněji na dané téma Thomas WÜNSCH, *Religionsgeschichte*, in: Joachim Bahlcke, *Historische Schlesienforschung. Methoden, Themen und Perspektiven zwischen traditioneller Landesgeschichtsschreibung und moderner Kulturwissenschaft*, Köln – Weimar – Wien, 2005, s. 185–206.

situaci pohlížel biskup? Jedná se pochopitelně pouze o jedny z mnoha otázek, neboť další vyplynou ze specifické situace jednotlivých měst.⁴

Před samotným náhledem na situaci za hradbami vybraných měst se však ještě zastavme u dosavadního bádání a pramenů k takto vymezenému tématu. V minulosti se zkoumaná města dočkala jak v syntézách, tak v literatuře o reformaci ve Slezsku spíše krátkých zmínek. K reformaci na Krnovsku a Těšínsku bychom tedy našli zmínky v již poněkud postarších dílech Gottlieba Biermanna,⁵ Matthiase Kasperlika von Teschenfeld,⁶ Karla Raddy,⁷ Johannese Soffnera⁸ či Karola Michejdy,⁹ které si však i do dnešní doby zachovaly svůj význam a nabízí důležitý úvodní náhled na danou problematiku. V případě Krnova si historici všimli spíše hohenzollernských knížat než samotného města, nicméně

4 Článek pochopitelně nemůže na svém omezeném prostoru zcela postihnout komplexní dějiny měst (a také zdejších klášterů) za reformace, ale dotýká se jen jejich některých aspektů. Tomu také odpovídá výběr pramenů zaměřených hlavně na „městský okruh“. Pro zasazení do širšího kontextu nejen knížecí politiky, dějin Slezska, ale také kroků habsburských panovníků bude třeba do budoucna rozšířit pramenný výzkum. Pro zkoumání habsburské politiky lze využít fondy Národního archivu v Praze, zejm. Registra a České oddělení Dvorské komory. Na možnosti využití rodového archivu Lichtenštejnů, ve kterém lze nalézt prameny i k předcházející vládě Hohenzollernů v 16. století, upozornil Marek Vařeka, který otiskl i opis inventáře. Viz Marek VAŘEKA, *Prameny k dějinám knížectví Krnov v Lichtenštejnském rodovém archivu ve Vídni a Vaduzu*, Sborník Bruntálského muzea 2008, s. 28–39. A v neposlední řadě pro širší a lepší poznání období vlády samotných Hohenzollernů nelze minout ani Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (GStA PK) v Berlíně, kde se ve fondu Haus und Hof der Hohenzollern (BPH – Brandenburg-Preußischen Hausarchivs) nachází poměrně souvislé řady pramenů k jednotlivým markrabatům. Zejm. pro období vlády Jiřího Zbožného a Jiřího Fridricha viz GStA PK, BPH, Rep. 411V [Markgraf Georg (der Fromme)] a Rep. 41V [Markgraf Georg Friedrich]. U obou se nachází „Acta die Verwaltung der schlesischen Herzogthümern“.

5 Viz Gottlieb BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*, Teschen 1874; TÝŽ, *Geschichte des Herzogthums Teschen*, Teschen 1894; TÝŽ, *Jägerndorf unter der Regierung der Hohenzollern*, Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 1, 1871, s. 36–96.

6 Zejm. se jedná o studie Matthias KASPERLIK VON TESCHENFELD, *Die kirchlichen Zustände und Einrichtungen in Teschen vor Einführung der Reformation*, Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. konigl. Mährisch-schlesischen Gessellschaft zur Beforderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde (dále pouze Notizen-Baltt) 1874, č. 7, s. 49–52; č. 8, s. 57–58; č. 9, s. 69–72; č. 10, s. 78–80; č. 11, s. 83–86 a č. 12, s. 89–92; TÝŽ, *Die Reformationszeit im Herzogthume Teschen*, Notizen-Blatt 1872, č. 11, s. 85–88; č. 12, s. 96–97.

7 Situaci v 16. století se však zabýval spíše okrajově a větší pozornost věnoval náboženské situaci v 17. a 18. století. Viz Karl RADDA, *Materialen zur Geschichte des Protestantismus im Herzogthum Teschen*, Separatabdruck aus dem XII. Jahresberichte der Staatsrealschule in Teschen am Schlusse des Schuljahres 1884/1885, s. 1–42; TÝŽ, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Protestantismus im Herzogthum Teschen bis zum Toleranzpatent*, IX. Programm der k. k. Staats-Realschule in Teschen. Am Schlusse des Schuljahres 1881/82, s. 1–39.

8 J. SOFFNER, *Geschichte der Reformation*. Pro krnovské knížectví viz s. 128–140, pro knížectví těšínské s. 180–182.

9 Karol MICHEJDA, *Dzieje kościoła ewangelickiego w księstwie cieszyńskim*, Cieszyn 1909.

bychom zmínky k reformaci našli pod příslušným heslem „Krnov“ v *Historické topografii* Vincence Praska.¹⁰

Výše uvedený výčet spadá dobou vzniku na přelom 19. a 20. století, načež následně nastal útlum v počtu prací k reformaci na Krnovsku či Těšínsku. Zvýšeného zájmu se reformace opět dočkala až po polovině minulého století, zejména v německé historiografii.¹¹ Vlna zájmu se vzedmula hlavně v posledních několika letech. Krnovskými knížaty a reformací s nimi spojenou se zabývá zejména Radek Fukala.¹² Těšínsku věnují pozornost David Pindur a Radim Jež, který se sice věnuje hlavně rodu těšínských Piastovců, ale v rámci svých výzkumů neopomíjí ani reformaci na jejich panství, stejně jako polský historik Janusz Spyra.¹³ Reformaci je věnováno místo i v pracích o dějinách jednotlivých měst.¹⁴

10 Vincenc PRASEK, *Historická topografie země Opavské. A-K*, Opava 1889.

11 Především se jedná o dílo Othmara Karzela mapující reformaci ve všech možných koutech Horního Slezska. O. KARZEL, *Die Reformation*. Mimo něj upozorníme ještě na sborník T. WÜNSCH, *Reformation und Gegenreformation*.

12 Krom již jeho zmíněných prací k hohenzollernským markrabatům např. poslední shrnující práce R. FUKALA, *Reformace*. Zde se zabývá nejen Krnovskem, ale i Opavskem a v menší míře i panstvími lehnicko-břežských Piastovců, minsterbersko-olešnických Poděbradů či Vratislaví, přitom však opomíjí mj. těšínské knížectví a roli zdejších Piastovců v procesu reformace.

13 Viz Radim JEŽ, *I v paměti máme, když jsi o téhož opata orlovského na Hradě pražském s námi austně mluvil.... K sekularizaci církevních majetků na Těšínsku v počátcích reformace*, in: Renata Czyż – Waclaw Gojniczek – Daniel Spratek (edd.), *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*, Cieszyn 2010; David PINDUR, *Reformace a počátky rekatolizace v Těšínském knížectví*, in: Radim Jež – David Pindur (edd.), *Těšínsko v proměnách staletí*, Český Těšín 2010, s. 79–92; TÝŽ, *Století rekatolizace Těšínska. Ke konfesním proměnám – od knížete po poddané (1609–1709)*, in: R. Czyż – W. Gojniczek – D. Spatek (edd.), *Trzysta lat*, s. 89–129. K vývoji, organizaci a fungování církevní správy na celém Těšínsku TÝŽ, *Přehled nejstarší církevně správní organizace Těšínska. Od středověku do vzniku generálního vikariátu v roce 1770*, in: Zdeněk Jirásek (ed.), *Polská papežská nunciatura v Opavě (Slezsko v církevních dějinách 18. století)*, Opava 2009, s. 57–92, pro sledované období viz s. 67–75; Janusz SPYRA, *Dokumenty archiwum parafialnego w Cieszynie z lat 1412–1649*, *Śląski kwartalnik historyczny Sobótka* 68, 2013, 1, s. 95–132; TÝŽ, *Via Sacra. Kościoły i klasztory w Cieszynie i Czeskim Cieszynie*, Cieszyn 2008. Reformaci a Těšínu se pozornosti samozřejmě dostalo i v syntéze týkající se dějin těšínského knížectví. Viz Irena KORBELÁŘOVÁ – Rudolf ŽÁČEK, *Těšínsko-země Koruny české – Ducatus Tessenensis-terra Coronae Regni Bohemiae. (K dějinám knížectví od počátků do 18. století)*, Český Těšín 2008. Rekonstrukci životní situace a pozic těšínských pastorů ve druhé polovině 16. a v 17. století, jejich vlivem na formování kultury ve městě se zabývala Barbora POLOCZKOWA, *Archivní materiály o reformačním středisku v Těšíně v letech 1585–1644*, *Těšínsko* 1981, č. 3, s. 26–28 a 1982, č. 1, s. 28–30; znovu přetištěno jako TÁŽ, *Ze zpráv o reformačním středisku v Těšíně v letech 1585–1644*, *Těšínsko* 1992, č. 1, s. 8–11; polský originál jako TÁŽ, *Materiały archiwalne o środtku protestanckim w Cieszynie w latach 1585–1644*, *Pamiętnik Cieszyński* 5, 1992, s. 78–84; zdroje mravnostních norem a jejich vliv na různé fáze života (narození, sňatky, pohřby apod.) pak zanalyzovala v příspěvku TÁŽ, *Mravnostní normy na Těšínském Slezsku v XVI.-XVIII. století*, *Těšínsko* 1992, č. 4, s. 1–7.

14 Pro Krnov nejnověji František KOLÁŘ – Dalibor PRIX – Michal ZEŽULA (edd.), *Krnov. Historie, archeologie*, Ostrava 2015. Dále také Vladimír BLUCHA, *Město mezi dvěma řekami – Krnov*.

Kolorit reformace ve městě v neposlední řadě doplňují i osudy tamních klášterů, jež jsou stručněji zpracovány i v literatuře nezabývající se přímo a jediné Šleskem. Jmenujme rozšiřující se dílo Milana Bubena *Encyklopedie řeholních řádů, kongregací a řeholních společností* či *Encyklopedii moravských a slezských klášterů* Dušana Foltýna.¹⁵

Pojednání o pramenech je třeba rozdělit na dvě části – na tiskem vydané prameny a na prameny přímé, tj. archivní. Těšín, resp. Těšínsko, je územím, které má pro starší období svých dějin vydané velké množství písemných pramenů vypovídajících o jeho historii. Jedním ze základních pramenů je listinný materiál, který byl vydáván pod názvem *Listinář Těšínska. Codex diplomaticus Ducatus Tesinensis*. Obsahuje nicméně malé množství listin informujících nás o náboženské situaci v Těšíně.¹⁶ Pro naše téma je nesporně významnější edice rukopisu kroniky města, již napsal Alois Kaufmann, a která je navíc doplněná o opisy četných listin a listů těšínských Piastovců.¹⁷ Pominout nelze ani dva církevní řády vydané pro Těšínsko, které se oba dočkaly edičního zpracování

Čtení o pozoruhodné historii města zvaného Kyrnow, Jegerdorf, Carnovia, Jägerndorf, Karniów, Krnov 2007. Jedná se ovšem o práci spíše populárně-naučného zaměření. Těšín se dočkal již několika zpracování svých dějin především ze strany polských historiků. Ze starších prací např. Józef CHLEBOWCZYK (ed.), *Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu*, Katowice 1973, hlavně s. 100–106, 111–112; Moritz LANDWEHR VON PRAGENAU, *Geschichte der Stadt Teschen*, Bearbeitet von Walter Kuhn, Würzburg 1976, k reformaci viz s. 45–48; Franciszek POPIOLEK, *Dzieje Cieszyna z ilustracjami*, Cieszyn 1916, k reformaci s. 202–225, pro 16. století zejm. s. 206–207; TÝŽ, *Szkice z dziejów Cieszyna*, Katowice 1957, zde zejm. s. 124–132, na kterých se zaobírá církevní situací ve městě nejen za časů reformace, ale rovněž v pozdějších obdobích; nejnověji Idzi PANIC (ed.), *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych: praca zbiorowa*. T. 1–3, Cieszyn 2010; TÝŽ, *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, Tom III: *Śląsk Cieszyński w początkach czasów nowożytnych*, Cieszyn 2011.

15 Milan M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích, I-IV díl*, Praha 2003–2013; Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.

16 Mnoho listin ovšem autor Emerich Němec, vlastivědný pracovník a amatérský archivář, opominul a v některých případech se dopouštěl chyb v dataci a transliteraci. Úroveň zpracování se zlepšila poté, co s ním začal spolupracovat Erich Šefčík. Pro seznam chybných datací a zhodnocení této edice viz Radim JEŽ, *Listiny těšínských knížat renesančního věku. Rekonstrukce knihy „Matrica privilegiorum ab anno 1558“*, Český Těšín 2010, s. 17, pozn. 55–57.

17 Aloys KAUFMANN, *Gedenkbuch der Stadt Teschen. Teil I-III*, hrsg. von Ingeborg Buchholz-Johaneck – Janusz Spyra, Cieszyn 2007; viz také Ingeborg BUCHHOLZ-JOHANEK, *Zwischen Religionsfreiheit und Religionszwang. Reformation und Gegenreformation in Alois Kaufmanns Gedenkbuch der Stadt Teschen*, in: Peter Chmiel – Jan Drabina (edd.), *Die konfessionellen Verhältnisse im Teschener Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart – Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza do współczesności*, Ratingen 2000, s. 103–121, kde tento pramen představila a analyzovala.

a vydání tiskem.¹⁸ Pouze střípky informací lze nalézt v edici matriky knížecí kanceláře z let 1558–1574, kterou zpřístupnil Radim Jež.¹⁹

Pro poznání procesu reformace v Krnově jsou prameny, které byly vydány časopisecky, významnější než prameny archivní. Zcela zásadní pro poznání počátečního období reformace ve městě, tj. 30. - 40. let 16. století, jsou Johannem Soffnerem časopisecky zpřístupněné listy krnovského knížete a hohenzollernského markraběte Jiřího Braniborsko-Ansbašského.²⁰ Další prameny, které nás však o reformaci v Krnově informují spíše nepřímou, se dočkaly otištění ještě ve dvou studiích.²¹

Přímé archivní prameny k dějinám reformace a osudům městských klášterů v Krnově a Těšíně jsou dnes roztroušeny a deponovány v několika archivech a fondech. Pro Těšín lze nalézt pár listin ve Státním okresním archivu Karviná ve fondu „Archiv města Český Těšín“ (dále jen AM Č Těšín). Minimum pramenů k reformaci lze překvapivě nalézt v těšínské pobočce Archiwum Państwowe w Katowicach ve fondu „Akta miasta Cieszyna“ (AMC), kde je zejména v městských knihách několik zmínek k těšínským duchovním. V Zemském archivu v Opavě lze z fondu „Dominikáni Těšín“ (ŘD Těšín) čerpat informace k historii těšínského konventu.

V případě Krnova se archivní prameny ukázaly jako nejméně užitečné a lze z nich vyčíst pouze střípky informací dokreslujících reformaci ve městě. Ve Státním okresním archivu Bruntál, jenž sídlí v Krnově, je z fondu „Archiv města Krnov“ (AM Krnov) využitelná pouze v malé míře *Městská kniha listin* z let 1520–1802 a *Knih listin* z let 1574–1630. Pouze jednu jedinou zprávu k reformaci v Krnově se podařilo najít v registrech olomouckých biskupů ve fondu „Arcibiskupství Olomouc“, jenž je uložen v olomoucké pobočce opavského zemského archivu. Zlomky k tématu lze nalézt i v opavském zemském archivu v osobních fondech Jana Spatziera (Poz. J. Spatzier) a Františka Tillera (Poz. Tiller), kteří pořídili velké množství opisů pramenů. Zemský opavský archiv rovněž přechovává

18 Jako součást díla Andrzej WANTUŁA, *Porządek kościelny Wacława Adama. Początki organizacji kościoła ewangelickiego na śląsku cieszyńskim*, Warszawa 1937.

19 R. JEŽ, *Listiny těšínských knížat*.

20 Johannes SOFFNER, *Schlesische Fürstenbriefe aus der Reformationszeit*, Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 21, 1887, s. 399–415. Z celkového počtu 14 listů je pro Krnov přímo či nepřímou využitelných 10. Ve třech listech psal kníže ve věcech víry Fridrichovi II. Lehnickému a jeden list se týká města Hlubčice.

21 Heinrich SCHULIG, *Geschichte des Protestantismus in Herzogthume Jägerndorf*, Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich 13, 1892, s. 1–27; Horst WEIGELT, *Anfänge und Verlauf der Reformation*, in: Gustav Adolf Benrath (hrsg.), *Quellenbuch zur Geschichte der Evangelischen Kirche in Schlesien, München-Oldenbourg 1992*, s. 1–56.

fondy „Minorité Krnov“ a „Minorité – provincialát řádu Opava“, které také poskytují pouze malé množství informací ke krnovskému konventu.²²

Torzovitost a útržkovitost archivních pramenů k Těšínu a Krnovu může být zapříčiněna poměrně klidným postupem reformace, nicméně se na jejich stavu a počtu mohly v průběhu staletí podepsat různé ztráty nebo mohly podlehnout zkáze. Jak lze tedy vidět, archivních pramenů k tématu reformace v Krnově a Těšíně není mnoho, z čehož vyplývá omezení, že nelze ani v jednom ze zkoumaných měst plně rekonstruovat průběh reformace v celém zkoumaném časovém období. Naštěstí je možné dobrat se poměrně plastického obrazu reformace díky komparaci pramenů archivních, edic pramenů a sekundární literatury.

Krnov

Počátky reformačního hnutí v Krnově, potažmo celém krnovském knížectví, jsou neodmyslitelně spjaty s jeho přechodem z rukou Jiřího ze Šelenberka pod vládu hohenzollernského markraběte Jiřího Braniborsko-Ansbašského,²³ který ho od něj získal spolu s Hlubčickem léta 1523, přičemž k samotnému prodeji knížectví za 58 900 uherských zlatých došlo 27. května 1524. Hohenzollernský markrabě se při vstupu na slezské území mohl navíc opřít o Ludvíka Jagellonského, neboť matka Jiřího Braniborsko-Ansbašského byla sestrou Vladislava Jagellonského. Pronikání hohenzollernského markraběte na slezskou scénu bylo následně umocněno také prestižním sňatkem s Hedvikou, dcerou Karla I. Minsterberského, který byl uzavřen v lednu 1525.

Jiří Braniborsko-Ansbašský myšlenkám reformace propadl už od jejího počátku. Již v mládí se setkal s teologem Konrádem Cordatem, který později patřil mezi posluchače Martina Luthera, a v letech 1522–1523 se hohenzollernský kníže angažoval na straně vratislavské městské rady v jejím sporu o klášter a kostel bernardinů a o patronát městských farních chrámů. Rovněž udržoval písemný styk s Martinem Lutherem a žádal ho o rady, jak zavádět reformaci ve svých knížectvích. I jeho bratr Albrecht, velmistr řádu německých rytířů, se angažoval ve věcech nové víry a v roce 1525 na Lutherovu radu

22 Pro další písemné či ikonografické prameny ke Krnovu nejnověji viz F. KOLÁŘ – D. PRIX – M. ZEŽULA, *Krnov*, s. 68–71.

23 K němu srov. G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 316–321; TÝŽ, *Jägerndorf*, s. 40–45; Radek FUKALA, *Hohenzollern*, Biografický slovník Slezska a severní Moravy 1, Opava 1993, s. 41; TÝŽ, *Hohenzollernové v evropské politice 16. století. Mezi Ansbachem, Krnovem a Královcem*, Praha 2005, s. 35–61; Iselin GUNDERMANN, *Markgraf Georg von Brandenburg-Ansbach und die Einführung der Reformation in Oberschlesien*, in: T. Wunsch (hrsg.), *Reformation und Gegenreformation*, s. 31–37; O. KARZEL, *Die Reformation*, s. 35–38; URL: <<http://www.deutsche-biographie.de/sfz68373.html>> [cit. 2015–12–30]. Ke Krnovu za vlády Hohenzollernů pak srov. F. KOLÁŘ – D. PRIX – M. ZEŽULA, *Krnov*, s. 34–43.

sekularizoval řádové území ve východních Prusích. Jiří později, v roce 1529, vystoupil spolu s dalšími říšskými knížaty na sněmu ve Špýru proti odsouzení Martina Luthera, a v roce 1530 podepsal Augšpurskou konfesi. Proto příliš nepřekvapí, že nové myšlenky začal zavádět ihned po svém příchodu na Krnovsko, odkud se šířily i do okolních knížectví a krnovský kníže se brzy stal patronem reformace v Horním Slezsku. Šíření reformace na Krnovsku, zejména mezi měšťanstvem, navíc nepochybně usnadnil fakt, že obyvatelstvo měst bylo převážně německé národnosti.²⁴

Luteráni v Krnově v prvním desetiletí vlády Jiřího Zbožného

Nástup reformace v Krnově odstartovalo zabrání farního kostela sv. Martina a městské fary, která se nacházela v držení řádu německých rytířů. Přestože nejsou známy okolnosti zániku komendy a důvod odchodu tamních bratří, lze jej klást do souvislosti s příchodem Jiřího Braniborsko-Ansbašského a jeho snahou sekularizovat církevní majetek a převést ho do rukou luteránské církevní správy.²⁵ Nezanedbatelnou roli jistě hrál i fakt, že řád německých rytířů procházel od počátku 16. století těžkou krizí, která se zákonitě musela projevit i na stavu krnovské komendy. Je tedy možné, že se při příchodu Jiřího Braniborského nacházela v rozvráceném stavu, který hohenzollernskému markraběti jen usnadnil uskutečnění jeho záměrů. Další možností, kterou vzhledem k absenci pramenů nelze zcela vyloučit, je situace, kdy rytíři bez boje opustili komendu a městu přenechali patronátní práva ve chvíli, kdy se dověděli, že Krnov, stejně jako celé knížectví, získal do svého vlastnictví bratr Albrechta Braniborsko-Ansbašského, jenž neváhal sekularizovat celé řádové území v Prusku. Zákonitě se u nich musely projevit obavy o svůj osud, a tak mohli ještě před příchodem hohenzollernského markraběte vyklidit pozice.

S nepříznivým osudem a hlavně knížetem se musel potýkat i další z městských klášterů, jenž náležel řádu minoritů.²⁶ Rovněž tamní řeholníci byli z kláštera vyhnáni, načež Jiří

24 Norbert CONRADS, *Książęta i stany. Historia Śląska 1469–1740*, Wrocław 2005, s. 72–73; Marek CZAPLIŃSKI, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 147; R. FUKALA, *Náboženská politika*, s. 542–543; I. GUNDERMANN, *Markgraf Georg*, s. 35–37; J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA et al., *Luteráni v českých zemích*, s. 58–59; J. SOFFNER, *Geschichte der Reformation*, s. 129–131.

25 Petr ADAM, *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2005, s. 98. Srov. Bernhard DEMEL, *Der Deutsche Orden in Mähren und Schlesien*, Sigmaringen 1992, s. 43.

26 Minorité prožívali ve městě od poloviny předchozího století vzestup díky dobrému zajištění, na němž se podepsaly četné dary a příjmy ze strany šlechticů z okolí Krnova. Vzestup podtrhli samotní řeholníci. „Roku 1441 byl zvolen správcem pražské kustodie krnovský lektor Jakub. Od roku 1443 pak až do své smrti 28. února 1468 provincií opět řídil krnovský konventuál Mikuláš, [...]“ D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 376. Krnovský konvent se mj. stal i dějištěm několika provinčních kapitul. Srov. M. M. BUBEN, *Encyklopedie, III. Díl, I. Svazek*, s. 201; D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 375–376; Dalibor PRIX, *Příspěvek ke středověkým dějinám minoritského kláštera v Krnově*, Časopis Slezského muzea, série B, vědy historické 42, 1993, č. 2, s. 99–100.

Braniborsko-Ansbašský klášter „přeměnil zčásti na špitál, zčásti na mincovnu a zčásti na sněmovnu a kostel přeměnil na zbrojnici“.²⁷ Ani následující léta nebyla k minoritům přívětivá, neboť markrabě pokračoval v rozprodávání zbylého klášterního majetku a využívání kláštera ke světským účelům. Klášter s kostelem Narození Panny Marie se tak staly multifunkčními budovami, kdy krom výše zmíněných účelů sloužily také jako sýpka, hospoda, pivovar či zemská sněmovna.

Definitivní konec již tak zdevastovaného minoritského kláštera, ve kterém se snad občas ještě konaly katolické bohoslužby, přinesl až rok 1533. Minorité se i přes ztížené okolnosti pravděpodobně snažili ze všech sil udržet katolickou víru ve městě, avšak během relativně krátké doby deseti let dokázala luteránská víra zakořenit mezi obyvateli, a tak snahy minoritů nedopadly na úrodnou půdu. Právě naopak, neboť jejich činnost byla nelibě sledována Krnovskými, kteří se rozhodli proti minoritům násilně zakročit, jak dokazuje stížnost minoritského kvardiána Valentina určená krnovskému knížeti. „*Nejjasnější kníže! – Jakož k rozkazu VMti měšťané...ze sakristie odnesli na radnici všechny klenoty i mešní roucha... prosíme pro Pána Boha, račiž VMť tento hněv odvrátiti, od nás ubohých bratří..., ale kdežby VMť nelibost měla ku některému z našich bratří, račiž nám to věděti dáti, i neomeškáme to ohlásiti u našeho důstojného otce biskupa v Novém Městě (?), aby klášter byl opatřen dle vůle a přání Vmti.‘ Nepomohlo nic. Minority z Krnova za veliké potupy vyhnali, stolař jakýsi přestrojil se prý za papeže a tak v průvodu maškarním vpadl do kláštera a mnichy vyhnali; [...]*“²⁸ Lze jen těžko předpokládat, že prosba minoritského kvardiána našla u hohenzollernského markraběte porozumění. Nasvědčovala by tomu i skutečnost, že se minorité nakonec obrátili s žádostí o zastání na samotného krále Ferdinanda, který v roce 1539 vydal mandáty, jimiž poroučel, aby bylo zamezeno násilnému a svévolnému chování namířenému proti mnichům a katolickým kněžím. Pro hohenzollernského markraběho však v té době neměly žádný význam, a proto se ani neobtěžoval s jejich vyhlášením.²⁹ Kompletní zkáza minoritů byla dokončena požárem z 25. března 1546, který zachvátil východní část Krnova a jeho plameny strávily i budovy konventu.

První jistou zmínku k evangelické duchovní správě máme až z 2. ledna 1528, kdy hohenzollernský markrabě zpravil olomouckého biskupa Stanislava Thurza (eps. 1497–1540) o obsazení krnovské fary luterským duchovním. „*Dáváme Vaší Milosti přátelsky znát skutečnost, že jsme pro dlouhodobý nedostatek křesťanského zbožného kněze jako*

27 Cit. podle německého originálu uloženého v Zemském archivu v Opavě (dále jen ZAO), fond Minorité – provincialát řádu Opava, inv. č. 26ch, nefol.

28 V. PRASEK, *Historická topografie*, s. 513.

29 Srov. Tamtéž, s. 513. ZAO, fond Minorité Krnov, inv. č. 110a, nefol. ZAO, fond Minorité – provincialát řádu Opava, inv. č. 26ch, nefol.

našeho faráře zde do Krnova uvedli.“³⁰ Jiří Braniborsko-Ansbašský tak reagoval na situaci, kdy městská fara zůstávala dle jeho vyjádření neobsazená a k činu se neměla ani opavská komenda, jež nad ní držela patronátní právo. Ale jen těžko si lze představit, že by po úvodních rozhodných krocích krnovský kníže nezajistil luteránské bohoslužby ve městě. Zcela jistě zde musel působit nám dnes neznámý luteránský kněz. Dopis olomouckému biskupovi pak byl veden myšlenkou využít těžkostí opavské komendy a v jejím důsledku ospravedlnit působení luteránského duchovního. Přesně nelze určit, kterého kazatele chtěl kníže dosadit. Prvními známými kazateli byli současníci, bývalý františkán z Opavy Jan Tropper a Jan Bobr. Avšak lze jen těžko říci, kdo z nich měl zaujmout jako první místo faráře nebo jestli jeden z nich nepůsobil v Krnově již delší čas.³¹ Působení Jana Troppera v Krnově je jisté od roku 1529, poté co předchozích 5 let strávil v Břehu,³² a Jan Bobr je jako krnovský kazatel hlásající slovo Boží česky i německy zmiňován zejména pro léta 1533–1553.

Také když v květnu roku 1530 psal hohenzollernský markrabě do Krnova faráři kvůli držení farního úřadu, nezmínil ho jménem. Dotčený nejmenovaný farář chtěl z blíže neznámých důvodů opustit své místo v Krnově. Protože markrabě v dopise nezmiňuje důvody, kvůli nimž se farář chystal opustit úřad, lze se o nich pouze dohadovat. Z toho období nejsou známy žádné zprávy, které by hovořily o odporu proti nově zaváděné víře, neboť ji obyvatelé Krnova, až na pár výjimek, očividně přijali bez výhrad. Neznámý farář tak mohl chtít odejít z různých osobních důvodů, anebo mohlo jít čistě o finanční stránku věci, kdy si chtěl najít lépe placené místo. Dnes rovněž není známo, padla-li žádost markraběte na úrodnou půdu.³³ Téhož léta, dne 18. července, reagoval markrabě i na královský mandát, který nařizoval zastavit postup luteránů, a který pochopitelně přiděloval vrásky zemskému hejtmanovi, jenž se u markraběte dožadoval rady v té věci. Kníže ho uklidňoval, že jejich poslání v podobě hlásání pravdy Boží je výše než královský mandát, a proto, aby ho nevyhlašoval a ani se jím neřídil. Rovněž měl zajistit, aby tak nikdo nečinil v kterékoliv markraběcí slezské enklávě.³⁴

30 Cit. podle německého originálu otištěného v Dan GAWRECKI (red.), *Chrestomatie k dějinám Slezska*, Opava 1995, s. 53, č. 40.

31 Ostatně, ani literatura není v tomto ohledu jednotná. Zatímco v dílech Radka Fukaly bychom se setkali s názorem, že prvním krnovským kazatelem byl Jan Tropper a stejný názor se objevuje i v díle J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA, *Luteráni*, s. 85–86, tak Janu Bobrovi dávají přednost jak I. GUNDERMANN, *Markgraf Georg*, s. 40, tak i O. KARZEL, *Die Reformation*, s. 37.

32 Např. Colmar GRÜNHAGEN (hrsg.), *Codex Diplomaticus Silesiae. Band 9. Urkunden der Stadt Brieg, Urkundliche und Chronikalische Nachrichten über die Stadt Brieg, die dortigen Klöster, die Stadt- und Stiftsgüter bis zum Jahre 1550*, Breslau 1870, s. 186–189.

33 Viz Johannes SOFFNER, *Schlesische Fürstenbriefe aus der Reformationszeit*, *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 21, 1887, s. 404–405, č. 4.

34 Tamtéž, s. 405, č. 5.

Dne 20. ledna 1533 nechal v Krnově zavést nový církevní řád, jenž se však do dnešních dnů nedochoval. Jednotlivé body církevního řádu však určitě plně a beze zbytku naplňovaly Lutherovy představy a názory. Hohenzollernský markrabě jím ustavil tzv. summepiskopální systém, kdy evangelickou duchovní správu ve městě vykonávali německý pastor, český kazatel a jáhen pod dohledem světských úředníků. Hlavu luteránů v Krnově představoval samotný kníže (tzv. nejvyšší biskup, tj. *summus episcopus*), který byl při své nepřítomnosti zastupován městskou radou. Ve svých rukách si ponechával veškeré pravomoci v církevních otázkách a ve věcech dosazování luteránských kněží. V mnohém ovlivňoval a dohlížel na životy a chování věřících, aby se nevymykaly zásadám stanoveným církevním řádem. Z toho vyplývá, že duchovenstvo jako takové nemělo žádné pravomoci, kterými by mohlo zasahovat do záležitostí církve ve městě, a tak bylo zcela závislé na světské moci, jíž bylo podřízeno. Jiří Braniborsko-Ansbašský mimo jiné napsal 25. března 1533 krnovské městské radě několik článků, v nichž se pouze okrajově dotkl také toho, jak se měli chovat k duchovenstvu.³⁵

Kazatel Jan Tropper v Krnově vydržel do roku 1535, kdy se jeho nástupcem stal Jiří Krösling, jenž předtím působil ve Vratislavi a v Goldbergu. Stalo se tak navzdory doporučení samotného Troppera, který navrhoval uvést na své místo Acháce Freunda. S Freundem však nebyli spokojeni krnovští měšťané a odmítali ho, jak vyplývá z odpovědi knížete Jiřího, dané 3. května 1535 na jejich předchozí psaní: „*Přečetli jsme si vaše psaní o příčinách, kvůli kterým si myslíte, že kněz Achác, jenž by měl být dosazen na místo faráře v Krnově, není způsobilý být farářem, [...] proto také náš hejtman v Krnově ještě zůstane, [...] abyste se opět mohli spravovat křesťanským farářem a kaplanem.*“³⁶ Již předtím, dne 2. dubna 1535, se krnovský hejtman Hanuš Jordán dožadoval u knížete rady, jak naložit s neřádným farářem, který již ženat byl, ale s jinou ženou žil. Dotazu krnovského hejtmána předcházela pravděpodobně velká nelibost u obyvatel města, či snaha předejít protestům proti zmíněnému faráři. Ani v tomto případě není sice zmíněno jméno dotyčného prostopášníka, lze se ale domnívat, že se mohlo jednat o zmíněného Acháce Freunda, proti jehož uvedení na místo faráře krnovští protestovali. Ať už se však jednalo o kohokoli, jeho chování podřývalo autoritu nové víry a přidělavalo krnovskému knížeti vrásky a přestože o tomto případě chybí další zmínky, je více než pravděpodobné, že kníže proti němu rázně zakročil.³⁷

35 Viz Bohumil SOBOTÍK, *Reformace na Opavsku*, Opava 1963, s. 31–32. Fotokopie diplomové práce FF Brno, uložena v knihovně ZAO, sign. A 3051. Dále ZAO, fond Poz. Tiller, inv. č. 8, fol. 160r–161v.

36 Cit. podle německého originálu publikovaného v O. KARZEL, *Die Reformation*, s. 43–44.

37 Srov. R. FUKALA, *Náboženská politika*, s. 551; J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA, *Luteráni*, s. 85–86; O. KARZEL, *Die Reformation*, s. 42–44; V. PRASEK, *Historická topografie*, s. 508–509. J. SOFFNER, *Geschichte der Reformation*, s. 136.

Pastor Jan Paulinus

Do povědomí krnovských obyvatel se nesmazatelně zapsal další luteránský pastor Jan Paulinus. Není známo, jestli byl Krnov jeho úplně prvním působištěm, nebo jestli nasbíral zkušenosti jinde. Léta 1535 se uvedl drancováním zbylého klášterního majetku, když nechal rozbít oltáře v chrámu, přičemž se neštítel ani zcizení svatých ostatků, rozprodání či darování cenností a zničení kamenných náhrobků šlechticů, kteří byli v kostele pochováni. Nenechavým Paulinovým rukám neuniklo ani klášterní anniversarium, ve kterém byly zapsány veškeré fundace kláštera.

Následující léta ani v nejmenším nevylepšila pověst luteránského kněze. V roce 1538 byl na základě již déle trvajících sporů s knězem uvězněn purkmistr Vavřinec Kretschmer, kterému byla k smíchu svatba Paulina s bohatou vdovou Bernartkou, což dal ke své smůle hlasitě najevo. Krnovský hejtman nechal následně na Paulinovo naléhání purkmistra uvěznit a vsadit na několik dní do věže. Purkmistr se však ihned po svém propuštění dožadoval nápravy u krnovského knížete přímo v Ansbachu, a ten obratem napsal 10. března 1538 dopis hejtmanovi, ve kterém jej nabádal, aby spor vyřídil po dobrém a vyvaroval se pro příště unáhleného jednání.³⁸ Ale o více jak měsíc později, dne 22. dubna, Jiří Braniborsko-Ansbašský reagoval tentokráte na dopis faráře Paulina, který si stěžoval na Vavřince Kretschmera. Markraběti celý spor a nastalá situace nebyly příliš po chuti, neboť již předtím hejtmanovi poručil, aby jej vyřídil v poklidu. To také napsal farář a přitom jej napomenul: „*Poněvadž Bůh přikazuje, abychom odpouštěli našim bližním, a faráři by měli mít více křesťanské lásky a trpělivosti, než obyčejná rodina, tak je na Vás naše milostivé přání, aby jste vzal v úvahu, že dotčený Vavřinec Kretschmer má hodně dětí, kromě toho také pro nás dobře konal, Vy se s ním kvůli vaší manželce budete přátelsky tolerovat tak, aby se obě strany zachovaly ve vší počestnosti.*“³⁹

Ovšem ani napomenutí přímo od Jiřího Braniborsko-Ansbašského s Paulinem očividně nijak nepohnulo, neboť ve svých morálních poklescích pokračoval i nadále. Za což se roku 1541 dočkal od zemského písaře Šebestiána Tendla nejen nadávek, ale i příslibu, že všechna jeho provinění sepíše a vyvěsí na radnici, aby se s nimi mohli všichni seznámit. K tomu však nedošlo, neboť hohenzollernský markrabě na Paulinovu žádost zasáhl a 17. září nařídil, aby byl písař na šest dní a noc vsazen do věže pouze o chlebu a vodě, přičemž mu mělo být řečeno, aby to bral jako milostivé varování, a že příště by nemusel vyváznout tak lacino a mohl by se dočkat i tělesného trestu. Krnovskému hejtmanovi zároveň přikázal, aby aktivně vystupoval na obranu všech luteránských kněží

38 J. SOFFNER, *Schlesische Fürstenbriefe*, s. 406–408, č. 7. Josef ZUKAL, *Paměti Opavské. Črty kulturní a místopisné*, Opava 1912, s. 19.

39 Cit. podle německého originálu publikovaného v J. SOFFNER, *Schlesische Fürstenbriefe*, s. 408, č. 8.

v krnovském a hlubčickém knížectví, což zároveň poručil, druhým listem ze stejného dne, i zemskému hejtmanovi.⁴⁰ Navíc „přísně mistru Paulinovi nařídil, poučovati lid o pravé víře, konče výhrůžkou, kdo nebude přijímati podobojí, že bude ze země vyhnán.“⁴¹

Je pochopitelné, že jedním z důsledků Paulinova nepřístojného chování byla nelibost a pohoršení mezi měšťany nejen vůči jeho osobě, ale také k nové víře, jíž měl reprezentovat. Proto musel hohenzollernský markrabě listem z 11. července 1540 rozkázat hejtmanovi, kancléři a městské radě, aby všechny zbylé katolíky, „kteří slovo Boží a ctihodnou Svátost nemají ještě v úctě a poté tytéž osoby předvolat, je o Božím hněvu a také naší nelibosti zpravit a tytéž osoby co nejdříve v přítomnosti faráře a kazatele pouze přátelsky napomenout, aby se přizpůsobili okolnostem a projevíli jako křesťané poslušáním slova Božího a přijímáním Svátosti [...]“⁴² Všichni katolíci měli být také důrazně upozorněni, aby se nepokoušeli protivit se markraběcímu rozkazu. Dnes již nelze zjistit, kolika osob z celkového počtu obyvatel města se týkal markraběcí příkaz. Pokud si však situace vyžádala přímou intervenci Jiřího Braniborsko-Ansbašského, rozhodně jich nebyl zanedbatelný počet. Rovněž nejsou další prameny, které by nám přiblížily situaci, a tak lze jen těžko soudit, bylo-li motivem dopisu pouze Paulinovo chování, nebo byl markrabě k činu donucen případnými potyčkami mezi luterány a katolíky ve městě. Je však příznačné, že přes všechny stížnosti na krnovského faráře Paulina sáhl markrabě pouze k potrestání katolíků a nijak se nesnažil o nápravu luteránského kněze.

Nabízí se otázka, čím si Paulinus vysloužil, přes své nemalé a časté prohřešky, přízeň hohenzollernského markraběte, jenž nad ním prakticky neustále držel ochrannou ruku a ponechával ho v úřadu krnovského faráře. Přestože Jiří přece jen v Krnově trvale nesídlil a mohl tak o Paulinovi dostávat zkreslené informace, je jen těžko představitelné, že by mu po tolika jeho poklescích i nadále bezmezně důvěřoval. Spíše to vypadá, že jeho přístup byl čistě praktický. Luteránství v té době ještě, přes veškerou snahu krnovského knížete, zřejmě nebylo bezvýhradně přijato všemi obyvateli města a k hlásání nové víry mu nezbyvalo nic jiného, než vzít zavděk jakýmkoliv farářem, poněvadž jich očividně musel být nedostatek. Jinak si nelze ani vysvětlit skutečnost, že Paulina, jenž se chtěl v té době vzdát svého úřadu, přemluvil k jeho setrvání ve funkci. Navíc nařídil tvrdý postup v podobě vystěhování z knížectví do půl roku vůči všem, kteří by na faráře jakkoliv zaútočili, jak vyplývá z jeho psaní krnovskému hejtmanovi ze dne 26. září roku 1541.⁴³

40 J. SOFFNER, *Schlesische Fürstenbriefe*, s. 411–412, č. 11 a s. 412–413, č. 12; J. ZUKAL, *Paměti Opavské*, s. 20.

41 V. PRASEK, *Historická topografie*, s. 509.

42 Cit. podle německého originálu publikovaného v J. SOFFNER, *Schlesische Fürstenbriefe*, s. 409–410, č. 9.

43 Tamtéž, s. 414–415, č. 14.

Jan Paulinus následně ve funkci faráře vydržel ještě několik let, pravděpodobně do skonu Jiřího Braniborsko-Ansbašského dne 27. prosince 1543. Přesné datum odchodu Paulina je však nejasné, setkali bychom se jak s jeho vložím do roku 1546, tak i se spojením se smrtí knížete.⁴⁴ Rok 1543 se mi jeví jako pravděpodobnější, přestože jméno dalšího faráře je známo až onoho roku 1546, neboť vzhledem k Paulinově pověsti a tomu, že nad ním držel ochrannou ruku v podstatě jen kníže, si lze jen těžko představit, že by se ubránil náporu měšťanů rozhořčených jeho chováním. Další možností, kterou vzhledem k nedostatku pramenů nelze zcela vyloučit, může být činnost nám neznámého kněze. Ani další osudy Jana Paulina nebyly o nic pohnutější než za doby jeho farářování a Paulinus během následujících let „dostal své pověsti“.⁴⁵

Ještě během života Jiřího Braniborsko-Ansbašského zatknul roku 1541 krnovský hejtman ve světle Ferdinandova majestátu dva novokřtence a zpravil o nich knížete. Ten mu v září nařídil, poněvadž jsou oba dobrými řemeslníky, aby je propustil a bylo jim umožněno setrvat ve městě v případě, že odvolají svůj blud a učiní v kostele pokání za přítomnosti kazatele a představitelů města. Pokud by i přesto inklinovali k novokřtěncům, měli být vyhnáni z knížecích zemí.⁴⁶ Protože se nevyskytují další zprávy o jejich činnosti, je knížecí dopis pouze ojedinělým a zajímavým dokladem o působení novokřtěnců ve městě. Novokřtěnců však rozhodně nenašlo v Krnově či celém knížectví příznivce a vhodné podmínky pro své další šíření.

Podobně jako v Krnově probíhal proces reformace na celém území Krnovského knížectví i v dalších jeho městech, jako byly Hlubčice či Horní Benešov, kdy prostředkem pro šíření nové víry byla jak sekularizace církevního majetku, tak dosazování evangelických kněží do kostelů.⁴⁷

44 K roku 1546 viz R. FUKALA, *Náboženská politika*, s. 552 a J. JUST – Z. R. NEŠPOR – O. MATĚJKA, *Luteráni*, s. 86. Paulinův odchod spojil se smrtí knížete O. KARZEL, *Die Reformation*, s. 44.

45 Jan Paulinus se po opuštění úřadu kazatele dal na kramářství a později se překvapivě dostal také k úřadu purkmistra v Krnově, během kterého měl, již ne tak překvapivě, zpronevěřit svěžené peníze. Proto byl roku 1553 vyhnán z města, načež se usídlil v Opavě, kde se dostal do sporu s měšťanem Glodou. Během následného soudního procesu v letech 1559–1561 a výpovědi některých krnovských obyvatel vyšly mj. najevo všechny jeho hanebné činy, jichž se během vykonávání úřadu krnovského faráře dopustil. Více viz J. ZUKAL, *Paměti Opavské*, s. 20–28; TÝŽ, *Paulinus contra Gloda. Kulturbild aus dem Oppalande um die Mitte des 16. Jahrhunderts*, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 6, 1910–1911, s. 47–60.

46 J. SOFFNER, *Schlesische Fürstenbriefe*, s. 410–411, č. 10.

47 K reformaci ve zbytku Krnovského knížectví srov. G. BIERMANN, *Geschichte des Protestantismus*, s. 7–12; R. FUKALA, *Hohenzollernové*, s. 62–64; TÝŽ, *Reformace*, s. 48–51; Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země Moravsko-Slezské*, Praha 2004, s. 818–819 a 824–825; O. KARZEL, *Die Reformation*, s. 47–50; H. SCHULIG, *Geschichte des Protestantismus*, s. 1–27; J. SOFFNER, *Geschichte der Reformation*, s. 137–140.

Upevnění luteránské církevní správy za Jiřího Fridricha Braniborsko-Ansbašského

Roku 1546 se Paulinovým nástupcem stal Jiří Triller, který si ihned po nástupu do úřadu stěžoval na působení svého předchůdce, který pobral, co mohl a předal mu pouhé dva kalichy. Post krnovského kazatele tak z hlediska hmotného zajištění nepředstavoval příliš lukrativní místo, které by lákalo významné kazatele a osobnosti. Proto bychom je také v Krnově za vlády Jiřího Fridricha marně hledali. Triller v úřadě vydržel až do roku 1558, kdy na jeho místo nastoupil Jan Franck z Budyšína. Náboženský vývoj v tomto období podle všeho probíhal klidně a bez jakýchkoliv afér oproti předchozí době. Za zmínku stojí městský řád, který byl v Krnově vydán léta 1551 a jenž se okrajově dotkl i věcí náboženských: „*Kdo by nechodil k stolu Páně, budiž z města vypraven.*“⁴⁸

Období od poloviny let 40. do poloviny 60. let je prosto zmíněk, které by nám přiblížily náboženský život ve městě. Podle zmíněného bodu z městského řádu z roku 1551 lze akorát usuzovat, že se mezi obyvateli i přes veškerou snahu nadále nacházelo pár katolíků, kteří nechtěli přestoupit k nové víře. Je nicméně otázkou, zda onen bod nebyl namířen i proti novokřtěncům. V městském řádě není totiž vyloženě řečeno, koho se daný bod přesně týká. A jak jsme se mohli přesvědčit již dříve, byla stopa novokřtěnců ve městě sice ojedinělá a nevýrazná, nikoli však nemožná. Nelze tedy zcela vyloučit přítomnost radikálnějších stoupců reformace ve městě.

Mimo to však náboženský vývoj zjevně probíhal v klidu. Přece jen v té době zaměstnávala poručníky záchrana rodového majetku a udržení okleštěných slezských držav pro nástupce Jiřího Fridricha Braniborsko-Ansbašského, po smrti otce tehdy čtyřletého.⁴⁹ V této době byli knížecí oporou v krnovském knížectví zejména místodržící Fridrich z Knobelsdorfu a šlechtic Joachim Dahme. V letech 1560–1570 se kníže navíc musel vyrovnat s odporem krnovských stavů, kteří se, na rozdíl od obyvatelů měst, hlásili k moravskému právu a žádali český úřední jazyk. Zato města, jejichž obyvatelstvo bylo převážně německé, se stavěla na stranu knížete. Nakonec byl ustaven kompromis, že v úředním styku budou užívány oba jazyky. Přesto ale původní česká šlechta postupně mizela z mapy krnovského knížectví a byla nahrazována nově přichozí šlechtou německou, což s sebou současně neslo i klidný a rychlý nástup luteránství. Jestli se totiž vyskytovaly katolické oblasti, pak byly spjaty s původní šlechtou. Nově přichozí šlechta německého původu však již byla ryze luteránská, proto se Jiří Fridrich nemusel v tomto směru obávat

48 V. PRASEK, *Historická topografie*, s. 500. Opis celého městského řádu viz ZAO, fond Poz. J. Spatzier, inv. č. 14, sign. XIV, s. 75–87.

49 K němu srov. G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 321–343; TÝŽ, *Jägerndorf*, s. 45–73; R. FUKALA, *Hohenzollern*, s. 42–43; TÝŽ, *Hohenzollernové*, s. 97–102; O. KARZEL, *Die Reformation*, s. 39; URL: <<http://www.deutsche-biographie.de/sfz35688.html>> [cit. 2015–12–30].

žádných těžkostí a evangelická církevní správa mohla v poklidu dojít svému upevnění a ustálení.⁵⁰

Další zprávy k luteránské správě v Krnově se objevují až od druhé poloviny 60. let. Rok 1566 poprvé přináší zprávu o úřadu superintendenta. Tehdy markrabě Jiří Fridrich nařídil, aby „[...] *ke správě kostelů a škol v Krnově [...] dvě měřice zrní a dvě měřice sladu, podobně pro superintendenta z knížecích lesů dvanáct nebo čtrnáct sáhů palivového dříví by mělo býti dáváno, [...]*“⁵¹ Kdy byl v Krnově ustanoven úřad superintendenta nelze kvůli torzovitosti pramenů přesně určit. Uvedená zmínka může být jak dokladem nově zřízeného úřadu, tak také reakcí na případné předchozí psaní dotyčného superintendenta, který mohl v Krnově již nějaký čas působit a u markraběte žádal příspěvek na důstojné živobytí. Úkolem superintendenta bylo dozorovat nad výukou škol a dále vizitovat fary, jejichž duchovní měl jednou ročně svolávat na synody, které se zabývaly teologickými otázkami. S tím také souvisela jeho povinnost aktivně se angažovat a pomáhat v těchto oblastech. Dosazování duchovních či otázky víry i nadále zůstávaly v kompetenci světské vrchnosti. Důkazem angažovanosti městské rady v těchto otázkách je ostatně již zmíněný městský řád z roku 1551. Prvním superintendentem, který je v souvislosti s touto funkcí zmiňován, byl mistr Jan Seibot v letech 1568–1579. Dále v této funkci působili Jakub Unger, Ondřej Freudenhammer či Jan Agrikola, který v letech 1580–1599 působil u dvora těšínských Piastovců jako dvorský kazatel. V těchto letech tak dochází k mírné změně, kdy duchovní správu vedl superintendent za asistence českého kazatele a dvou jáhnů.

„[...] *z povinnosti ouřadu Našeho biskupského po vsi dioecesi a biskupství Našem osoby některé na místě Našim, kteří faráře a kněží, jak se při náboženství a službách Božích chovají, lid obecní vyučují a životy své ku příkladu dobrýmu vedou, visitovati mají, vysílati máme, s tím dalším poručením, aby se při takovém visitování pokojně, přívětivě, žádným v tom moci nečiníc, ani na koho sahajíc, aby sobě do nich co slušně žádný neměl stěžovati, chovali. [...] že jim v tom žádné překážky činiti nebudete a jiným nedopustíte, nýbrž jestližeby kterej z kněží v čem vyslaným odporen býti chtěl, buďto žeby se před nimi postaviti a neb poslušenství učiniti zbraňoval, že jim nápomoci je v tom fedrujíc budete [...]*“⁵² psal 24. dubna 1566 olomoucký biskup Vilém Prusinovský z Víckova (eps. 1565–1572) představeným krnovského knížectví. O průběhu vizitace se ale nedochovaly žádné zprávy a vzhledem k tomu, že po celé období reformace olomoučtí biskupové na území

50 Hermann AUBIN – Ludwig PETRY, *Geschichte Schlesiens. Band 2. Die Habsburger Zeit 1526–1740*, Sigmaringen 1988, s. 27; R. FUKALA, *Hohenzollernové*, s. 120–130; TÝŽ, *Náboženství a protestantské školství*, s. 27–28.

51 Cit. podle německého originálu uloženého v Státním okresním archivu (dále jen SOKA) Bruntál, fond AM Krnov, inv. č. 35, fol. 77r.

52 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZAOpO), fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 58, sign. 7, fol. 120r–120v.

krnovského knížectví, natož v Krnově, nijak proti luteránství nezasahovali, lze si jen těžko představit, že k vizitaci vůbec došlo. Biskupův dopis zůstává ojedinělým a zřejmě i jediným dokladem o pokusu zasáhnout do dějů krnovského knížectví, který ovšem nedošel naplnění. Je tedy otázkou, co jím mohl biskup sledovat. Vilém Prusinovský byl v úřadu olomouckého biskupa od předchozího roku, a tak je možné, že kvůli neznalosti situace opravdu chtěl vyslat komisi, čemuž nakonec zabránila nám neznámá příčina anebo seznámení se se situací. Další možností mohla být biskupova snaha dopisem prozkoumat možnosti a případně napomoci vzestupu katolicismu v knížectví. Avšak po zjištění, že jeho úmysl nevyvolal zděšení mezi luterány celého knížectví, nakonec zklamaně rozhodl o zrušení vizitace.

Prímých zpráv k činnosti superintendenta se nedochovalo, pravděpodobně nebylo tolik závažných případů, které by si vyžádaly jeho zákroku. Přesto i pro toto období bychom našli jisté prohřešky obyvatel. V roce 1574 opět zakročila městská rada proti různým proviněním vydáním nařízení, které slibovalo přísné tresty všem, kteří by se v době kázání zdržovali v nálevnách a holdovali alkoholu, dále také rouhačům a všem, kteří se jinak provinili proti dobrým křesťanským mravům a slušnému chování. „*Ti, kteří se budou během kázání zdržovat v kořalnách, na vycházkách a hřištích, nebo budou jinak potají pít či konati pijácké souboje, budou bez vší milosti potrestáni hostitelé i hosté železným nákrčníkem a podle formy vlastnictví bude od nich vzata peněžítá pokuta. Ti, kteří budou svévolně meškat kázání, slovem Božím, svátostmi a jejich posluhováním pohrdat a zbytečně a bez příčiny, ještě před ukončením bohoslužby, utíkat z kostelů, nebo mimo to povedou zlý, zhýralý, mrzutý život, budou těžce potrestáni vězením a peněžitou pokutou, a pokud to nepomůže, nebude to nikterak tolerováno před městským řádem města Krnova.*“⁵³ Kázání se měla konat nejen dvakrát v neděli, ale i brzy ráno ve středu a v pátek. Ve stejném roce vyšlo další nařízení, které hrozilo tresty proti falešné přísaze.⁵⁴ Léta 1581 nechal kníže Jiří Fridrich vydat spis *Artikel von Ehegölebnissen und strittigen Ehesachen*,⁵⁵ který měli kněží v celém Krnovském knížectví předčítat na kazatelkách alespoň dvakrát do roka. Hohenzollernský kníže chtěl u obyvatel dosáhnout pevného a stálého přizpůsobení se církevním řádům a nařízením. Problémem tedy v této době již nebyly věroučné otázky a vyznání obyvatel města, jako spíše život věřících a jejich chování, které se ne vždy slučovalo s představami a nařízenými luteránské duchovní správy. Kvůli absenci pramenné základny však bohužel nelze určit přesnou povahu a rozsah oněch prohřešků.

53 Cit. podle německého originálu uloženého v SOKA Bruntál, fond AM Krnov, inv. č. 90, sign. A-15-41, fol. 2r. Tam také celý řád, viz fol. 2r-4r.

54 Tamtéž, fol. 4r-6v.

55 Otištěn v H. SCHULIG, *Geschichte des Protestantismus*, s. 11-16.

Další palčivou otázkou představovaly finance. V roce 1581 vykonal v krnovském knížectví Adam Franciscus generální vizitaci, z níž vyplynulo, že ke stabilizaci evangelické správy je zapotřebí více peněžních prostředků, jak ostatně dokládá dopis hejtmána a rady města z 5. listopadu v reakci na onu vizitaci: „[...] *ctihodný a učený pan magistr Adam Franciscus superintendent, vedle jiných souvislostí jeho zaměření ve Slezsku zprávu panu knížeti učinil, že některá naše milostivá knížata a panská města ve Slezsku o pomoc na údržbu kostelů, škol, špitálů a opevnění, a sice město Krnov [...] žádají; [...] rada Krnova málo příjmu a spoustu výdajů na údržbu [...] Rada by také ráda nechala kostel pokrýt šindelem, k zamezení nebezpečí vzniku požáru obložit cihlami. Varhany jsou staré a porouchané, že je nelze již více používat. [...] Na tyto části je třeba asi sto zlatých, [...] v jiných městech jsou bohatší kostely a školy než zde, které mají vlastní příjmy [...]*“.⁵⁶ Jestli však byly potřebné finance poskytnuty, či nikoliv, nedokládají žádné zprávy. Je však pravděpodobné, že nějakých peněz se městské radě k zajištění chodu luteránské duchovní správy dostalo. Absence dalších zmínek na toto téma by to jen potvrzovala.

Od roku 1581 až do konce století se nedochovalo dalších zpráv, jež by nás zpravily o náboženském životě ve městě, z čehož lze tedy usuzovat, že protestanství upevnilo nejen svou organizaci, ale že také pevně zapustilo kořeny i v každodenním životě obyvatel. Úplný závěr století však přinesl nové vzplanutí emocí. Jiří Fridrich totiž na konci svého života začal koketovat s kalvinismem, což se obyvatelstvu, již uvyklému na luteránství, pochopitelně příliš nezamlouvalo. Kvůli nastalým nepokojům byl proto nucen vydat 29. srpna 1599 list, kterým stvrzoval setrvání krnovských a také hlubčických obyvatel při Augšpurské konfesi: „[...] *jim zvláštní milost, výhodu a svolení činíme, že jejich potomci a následníci v oznámených městech a příslušejících vsích a farách při křesťanském vyznání Augšpurské konfesi, stejně jako dříve urozený kníže, náš milostivý, přátelský, milovaný pan otec pán Jiří markrabě z Brandenburgu [...] při tom zůstanou. Později budou při tom ponecháni beze změny a krom toho od našich potomků a následníků či kohokoli jiného nebudou moci býti utlačováni a pronásledováni [...]*“.⁵⁷ Nepokoje tak byly zažehnány.

***

Jak jsme mohli vidět, hned po svém příchodu do Slezska začal Jiří Braniborsko-Ansbašský s kroky, které měly zavést a upevnit luteránství v Krnově. Proto na začátku svého počínání rázně zakročil proti řeholním řádům působícím ve městě. Motivací mu nebylo pouze vnitřní přesvědčení, ale nepochybně také majetek klášterů. Zatímco řád německých

56 Cit. podle německého originálu publikovaného v H. WEIGELT, *Anfänge und Verlauf*, s. 49–51.

57 Cit. podle německého originálu uloženého v ZAO, fond Poz. Tiller, inv. č. 9, fol. 193r–193v. Zde rovněž přepis celého dopisu, viz fol. 192r–194r.

rytířů v podstatě přenechal bez boje městskou faru nové církevní správě, minorité se i přes nepřítelů obyvatel a knížete snažili udržet katolické bohoslužby ve městě. Jejich snaha však nedošla naplnění. Krnovský kníže tak neměl žádných překážek, které by mu bránily v poklidném zavádění luteránství. Luteránští duchovní, kteří mu s tím měli v počátcích pomáhat, jsou však až na pár výjimek neznámí. Až od roku 1535 se setkáváme se stálým luteránským knězem Janem Paulinem. Ale místo toho, aby se věnoval víře, věnoval většinu svého času pokleskům různého charakteru a sporům s měšťany. I přesto však nadále zůstával ve městě. Sehnat luteránského duchovního, který by chtěl působit v Krnově, zjevně bylo těžkým oříškem, a tak kníže musel vzít zavděk tím, kdo se mu zrovna nabízel. Paulinus a jeho kauzy mohou ukazovat, že luteránství v Krnově v té době ještě nebylo mezi obyvateli pevně zakořeněno a je více než pravděpodobné, že i díky jeho pokleskům se zde nadále vyskytovali katolíci, jimž novoty nebyly příliš po chuti. Proto může být překvapivé, že olomoucký biskup nijak nezasáhl a ani nevystoupil na obranu katolické víry, což nepochybně přispělo ke klidnému rozvoji luteránství nejen v Krnově, ale rovněž v celém knížectví. Na druhou stranu však nelze opominout postavení knížete jakožto hlavy luterské církve v Krnově, resp. krnovském knížectví. Biskup tak sice mohl vyzývat k navrácení do lůna katolické církve, ohlašovat vizitaci apod., jeho požadavky však mohly být pouze formální. Prakticky nelze očekávat, že by krnovský kníže s nimi souhlasil a dovolil biskupovi ovlivňovat život ve městě či knížectví.

Následující doba vlády Jiřího Fridricha Braniborsko-Ansbašského představovala pro luteránství v Krnově dobu rozkvětu. Ještě na počátku tohoto období bychom se setkali s menšími projevy neposlušnosti, které byly snad spjaty s katolickou menšinou ve městě či výskytem novokřtěnců, avšak další léta podobné zprávy nepřinesla. Katolicismus se tedy z města úplně vytratil. Zákonitě tak došlo k upevnění luteránské duchovní správy, kterou narušovaly pouze občasné prohřešky obyvatel vůči nařízením. Nejednalo se však o prohřešky vůči jedinému povolenému náboženství, jako spíše o mravní nešvary, jež se neslučovaly s představami luteránské správy o správném křesťanském životě. Pro toto období je příznačný vzestup městské rady, která se oproti předchozí vládě Jiřího Braniborsko-Ansbašského více angažovala i v duchovních otázkách prostřednictvím vydávání městských řádů. Avšak udržování luteránské duchovní správy vyžadovalo nemalé peníze, které se městské radě v některých časech nedostávaly. V tu chvíli ale vždy přišla na pomoc knížecí pokladna a případné problémy byly ihned zažehnány.

Ani v období vlády Jiřího Fridricha nepodnikli olomoučtí biskupové žádnou rozhodnější akci proti luteránům, která by vedla k obnovení katolické moci. Oznámení o vizitaci během episkopátu Viléma Prusinovského je pouze nejasným a zcela osamoceným pokusem, jenž se nedočkal žádných následovníků.

Bojo vyznání ve městě

Po smrti Jiřího Fridricha dne 25. dubna 1603 připadlo krnovské knížectví, spolu s Bytomskem a Bohumínkem, Jáchymu Fridrichovi Braniborskému. Jáchym Fridrich ještě 12. dubna 1605 potvrdil Krnovským předchozí privilegium Jiřího Fridricha z roku 1599 o setrvání při Augšpurské konfesi.⁵⁸ Avšak léta 1607 převedl Krnovské knížectví na svého syna Jana Jiřího.⁵⁹ Jan Jiří později přestoupil ke kalvinismu, který se jal zavádět i na svých slezských územích. To pochopitelně opět vyvolalo vlnu nevole, která se tentokrát vlekla až do počátku třicetileté války. Ani jedna strana totiž nemínila ustoupit, Krnovští se sice mohli ohánět a ospravedlňovat listem Jiřího Fridricha z léta 1599 a následným potvrzením Jáchyma Fridricha, což Jan Jiří jako jejich svrchovaný vládce pochopitelně nemínil jen tak akceptovat. Po vydání Rudolfova Majestátu nakonec došlo ke kompromisu, kdy se v Krnově simultánně konaly jak kalvínské, tak i luteránské bohoslužby a tento stav vydržel až do vypuknutí třicetileté války.

Těšín

Dalším ze slezských knížectví, kterému se nevyhnula reformace, bylo knížectví těšínské.⁶⁰ Přestože se Lutherovo učení objevilo ještě v období vlády Kazimíra II.,⁶¹ jenž spojil

58 Viz ZAO, fond Poz. Tiller, inv. č. 10, fol. 71r–72r.

59 Srov. G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 343–363; TÝŽ, *Jägerndorf*, s. 74–96; R. FUKALA, *Hohenzollern*, s. 44–45; TÝŽ, *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*, České Budějovice 2005, s. 71–90; O. KARZEL, *Die Reformation*, s. 39–40.

60 K reformaci na Těšínsku srov. G. BIERMANN, *Geschichte des Protestantismus*, s. 12–19. TÝŽ, *Geschichte der Evangelischen Kirche in Oestereichisch Schlesiens mit besonderer Ruecksicht auf die der Gnadenkirche vor Teschen*, Teschen 1859, s. 4–8; Jan DRABINA, *Wokół przyczyn sukcesów reformacji w księstwie cieszyńskim w XVI wieku*, in: P. Chmiel – J. Drabina, *Die konfessionellen Verhältnisse*, s. 49–59; L. HOSÁK, *Historický místopis*, s. 875; O. KARZEL, *Die Reformation*, s. 171–192; M. KASPERLIK VON TESCHENFELD, *Die kirchlichen Zustände*, *Notizen-Blatt* 1874, č. 7, s. 49–52; č. 8, s. 57–58; č. 9, s. 69–72; č. 10, s. 78–80; č. 11, s. 83–86 a č. 12, s. 89–92; TÝŽ, *Die Reformationszeit*, *Notizen-Blatt* 1872, č. 11, s. 85–88 a č. 12, s. 96–97; K. MICHEJDA, *Dzieje kościoła*, s. 7–24; I. PANIC, *Śląsk Cieszyński*, s. 255–285; D. PINDUR, *Reformace*, s. 79–92; J. SOFFNER, *Geschichte der Reformation*, s. 180–182; Daniel SPRATEK, *Právní aspekty luterské reformace na Těšínsku*, *Slezský sborník* 102, 2004, č. 1, s. 1–22.

61 Ke Kazimírovi II. Těšínskému a jeho vládě viz G. BIERMANN, *Geschichte des Herzogthums*, s. 96–108; Radim JEŽ, *Nové poznatky ze sklonku života těšínského knížete Kazimíra II. († 1528)*, *Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek* 9, 2008, s. 7–27. Matthias KASPERLIK VON TESCHENFELD, *Kasimir II. (1477–1528) in seiner Wirksamkeit als oberster Hauptmann in Schlesien und als Herzog von Teschen, nebst einem Rückblick auf den älteren Länderbesitz*, *Notizen-Blatt* 1873, č. 1, s. 1–6, č. 2, s. 9–15 a č. 3, s. 17–22; A. KAUFMANN, *Gedenkbuch I*, s. 136–148; I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Těšínsko*, s. 78–96; Idzi PANIC, *Piastovci těšínské*, *Biografický slovník Slezska a severní Moravy* 8, Ostrava 1997, s. 87–88; David PINDUR, *Těšínsko za vlády piastovského knížete Kazimíra II. (1477–1528)*, *Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské*

svou dynastií s hohenzollernskou prostřednictvím sňatku svého syna Václava II. se sestrou Jiřího Braniborsko-Ansbašského Annou Braniborskou, nejsou žádné relevantní prameny, které by svědčily o zavádění luteránství ať už v Těšíně, či na celém Těšínsku. Lze sice předpokládat, že učení a myšlenky Martina Luthera nebyly ve zdejším kraji neznámé, avšak v tomto období nedošlo ze strany knížete nebo městské rady k jejich reflexi. Kazimír II. zůstal až do své smrti v roce 1528 věrným katolíkem. Situace se příliš nezměnila ani po jeho skonu za regentské vlády Anny Braniborské a „mocného otcovského poručníka“ Jana z Pernštejna.⁶² Václav II. totiž zemřel roku 1524, a tak Kazimír II. ustanovil poručníkem svého vnuka Václava III. Adama, jenž se narodil čtyři týdny po otcově smrti, právě významného moravského politika Jana z Pernštejna. I když starší literatura tvrdila opak, snad na základě jeho novoutravistického vyznání, tak za Jana z Pernštejna nedošlo k zásadnímu rozvoji luteránství ani ve městě, ani v celém knížectví.⁶³ V okolí Anny Braniborské se i nadále nacházeli katoličtí kněží a ani po její smrti v roce 1539 nejsou žádné prameny, které by svědčily o možném pronikání luteránství do města a jeho podpoře ze strany Jana z Pernštejna.⁶⁴ Pokud luteránství do Těšína pronikalo, pak jen živelně a bez jakýchkoliv zásadních dokladů jeho šíření a uchycování se mezi obyvateli města. Změna nastala až s nástupem Václava III. Adama.⁶⁵

---

vědy 14, 2004 s. 1–93; TÝŽ, *Książę czasów przelomu. Kazimierz II Cieszyński (1450–1528) i jego władztwo*, Wrocław 2010.

- 62 K Janovi z Pernštejna srov. např. Josef VÁLKA, „Vělcí Pernštejnové“ v *politice a kultuře*, Zprávy Státního památkového ústavu v Brně 4, 2000, s. 21–36. Zde zejm. s. 27–30; Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, 2. vydání, Praha 2012, s. 156–183.
- 63 Historik Josef Válka jej charakterizoval jako „nadkonfesijního křesťana“. Viz Josef VÁLKA, *Politika a nadkonfesijní křesťanství Viléma a Jana z Pernštejna*, in: Petr Vorel (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách*. Sborník příspěvků z konference konané 8.-9. 9. 1993 v Pardubicích, Pardubice 1995, s. 173–186; srov. G. BIERMANN, *Geschichte der Evangelischen Kirche*, s. 4; TÝŽ, *Geschichte des Protestantismus*, s. 13; M. KASPERLIK VON TESCHENFELD, *Die Reformationszeit*, s. 85–86; Jan KWAK, *Reformacja i kontrreformacja na Górnym Śląsku*, in: Mečislav Borák (ed.), *Slezsko v dějinách českého státu*, Opava 1998, s. 206–207; D. PINDUR, *Reformace*, s. 80; I. Panic (ed.), *Dzieje Cieszyzna*, T. 2, Waclaw Gojniczek – Janusz Spyra (edd.), *Cieszyn w czasach nowożytnych 1528–1848*, Cieszyn 2010, s. 98–99.
- 64 K Těšínsku za jeho vlády srov. Joachim BÄHLCKE, *Die Herren von Pernstein und die Herzöge von Teschen. (Ständische Interessenpolitik in den ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts)*, in: P. Vorel, *Pernštejnové*, s. 203–211. Radim JEŽ, *Správa Těšínského knížectví Janem z Pernštejna v letech 1528–1545*, Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy 20, 2008, s. 225–267; Matthias KASPERLIK VON TESCHENFELD, *Die vormundschafiliche Verwaltung des Herzogthums Teschen unter Johann von Pernstein (1529 bis 1545)*, *Notizen-Blatt* 1873, č. 4, s. 30–32 a č. 5, s. 40; A. KAUFMANN, *Gedenkbuch I*, s. 149–154; I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Těšínsko*, s. 97–99; I. PANIC, *Dzieje Cieszyzna* 2, s. 8–9; TÝŽ, *Śląsk Cieszyński*, s. 29–44, 257–263.
- 65 Pro období vlády Václava III. Adama srov. G. BIERMANN, *Geschichte des Herzogthums*, s. 108–127; Matthias KASPERLIK VON TESCHENFELD, *Herzog Wenzel's von Teschen Wirksamkeit: I. In Angelegenheiten der Städte; II. im Verhältnisse zu den Landständen; III. als treuer, aufopfernder*

Změny za Václava III. Adama

Nový kníže zasáhl v roce 1545 nejprve do osudů řeholních řádů – františkánů a dominikánů. Těšínské františkány,⁶⁶ kteří byli označováni také jako bosáci, zastihly kroky knížete v době, kdy se potáceli na pokraji zániku. Dne 17. května 1542 přebýval v klášteře po smrti kvardiána pouze jeden mnich, který však byl záhy na příkaz knížecího úředníka odvezen do Bytomi. Veškerý majetek kláštera byl následně zabaven. Konvent pravděpodobně zůstal opuštěn až do roku 1545, kdy Václav III. Adam nařídil 21. prosince, aby „*klášter Bosácký před městem naším Těšínem u brány fryštácké [...] chudým lidem a špitálu Těšínskému, k dobrému a užitečnému přišel, nadáváme to všechno místo, kde byl klášter, kostel s ornáty a všemi klínoty, s stavením i zahradami k tomu náležitými, chudým nynějším i budoucím v špitálu těšínském [...]*“.⁶⁷ Jako pramenně nepodložená se ukázala druhá varianta zániku františkánského kláštera, kterou na základě kolujících povídaček podal 30. září 1645 císaři Ferdinandovi III. převor dominikánů. Podle ní měl být konvent rozbořen a z z cihel a z z kamení měla být postavena šibenice.⁶⁸ Nejsou však žádné prameny, které by tuto možnost podporovaly, a tak v zániku františkánského konventu hrál rozhodující úlohu pouze těšínský kníže Václav III. Adam.

Vasall des Kaisers; IV. sein Tod, Notizen-Blatt 1874, č. 1, s. 1–5; č. 2, s. 9–12; č. 3, s. 19–24 a č. 4, s. 31–32; A. KAUFMANN, *Gedenkbuch I*, s. 154–181; I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Těšínsko*, s. 99–108; I. PANIC, *Dzieje Cieszyna 2*, s. 9–10; I. PANIC, *Piastovci těšínsí*, s. 89–90; TÝŽ, *Śląsk Cieszyński*, s. 44–75, 263–281.

- 66 Srov. M. M. BUBEN, *Encyklopedie, III. Díl, I. Svazek*, s. 283–284; Matthias KASPERLIK VON TESCHENFELD, *Das Franziskanerkloster in Teschen*, Notizen-Blatt 1872, č. 11, s. 84–85. I. PANIC, *Dzieje Cieszyna*, T. 1, Idzi Panic (ed.), *Dzieje Cieszyna od zarania do schyłku średniowiecza (1528)*, Cieszyn 2010, s. 280–282; Anton PETER, *Geschichte der Stadt Teschen*, Teschen 1888, s. 134; J. SPYRA, *Via Sacra*, s. 44–45; TÝŽ, *Zapomniany klasztor franciszkanów bosych (bernardynów) w Cieszynie. Spory religijne w XVI-XVII wieku na śląskiej prowincji*, in: Helena Dáňová – Jan Klípa – Lenka Stolárová (edd.), *Slezsko země Koruny české. Historie a kultura 1300–1740*, Praha 2008, s. 19–29. Především studie Janusze Spyry je precizním a podrobným zpracováním veškerých dostupných pramenů k dějinám františkánského konventu. Zánikem řeholních řádů na Těšínsku a úlohou knížete se v nedávné době zabýval také R. JEŽ, *I v paměti máme*, s. 36–65; zde zejm. s. 42–45.
- 67 SOKA Karviná, fond AM Č Těšín, inv. č. 21, sign. J. d. 50. Otištěno v Emerich NĚMEC, *Listinář Těšínska 1527–1550. Codex diplomaticus Ducatus Tesinensis. Sběrka listinného materiálu k dějinám knížectví Těšínského*, Český Těšín 1966, s. 48–49, č. 508. Srov. s R. JEŽ, *I v paměti máme*, s. 44.
- 68 Viz L. HOSÁK, *Historický místopis*, s. 876; M. KASPERLIK VON TESCHENFELD, *Das Franciskanerkloster*, s. 85.

Ani dominikáni⁶⁹ neunikli svému zániku. Podle starší literatury měli být z města vyhnáni v roce 1544.⁷⁰ Pro tuto verzi bychom však marně hledali oporu v dochovaných pramenech. Nikde nejsou doklady ať už o pokojném odchodu mnichů z města, či o jejich vyhnání buď na příkaz knížete, či z iniciativy měšťanů. Zůstává záhadou, proč a za jakých okolností dominikáni opustili Těšín. Faktem nicméně je, že když Václav III. Adam daroval 25. května 1545 Erazimu Rudzkému z Rudz dům a pozemek u kláštera, byl již nějaký čas opuštěný: „[...] *dali sme jemu a mocí tohoto listu dáváme [...] místo a duom u kláštera našeho v městě našem Těšíně, kde prve černí mniši byli. Kterézto místo a duom [...] i s tím vším stavením, kteréž tam na ten čas jest a bejti může, totiž kuchyně, v kerež tíž mniši sobě vařivali a od tý kuchyně počnauc ten všecken duom i s librari i jiné všechny pokoje, keréz při tom domu, místu jsau i také zahradu, tak široce, jakž ten duom i s tou kuchyní a to stavení všecko zasáhlo a vzdíl, jakž sama v sobě jest, i tak jakž sme to jemu sami okázali a vyměřili.*“⁷¹ Ještě v následujících měsících a letech pokračovalo rozebírání klášterních pozemků a budov. Dne 27. listopadu téhož roku postoupil kníže městu pivovar, který předtím vlastnili dominikáni, a o tři léta později povolila dne 26. května městská rada Václavovi Rudzkému z Rudz, aby si mohl podle listu těšínského knížete postavit na části bývalých dominikánských zahrad dům s hospodářským stavením. Na zbytku klášterních zahrad vyrůstalo Nové Město.⁷² Dominikánský kostel Matky Boží následně sloužil k luteránským bohoslužbám v němčině a latině.⁷³ Kněží z dominikánského kostela rovněž bývali dvorními kazateli těšínských knížat.

Přestože by mohly rychlé a likvidační zásahy vůči klášterům ve městě a první zmínka o luteránském knězi Janovi z roku 1548⁷⁴ svědčit o opaku, nebyly motivovány

69 Dominikánský klášter s kostelem sloužil především jako pohřebiště těšínských Piastovců. Prameny k těšínským dominikánům jsou kusé a nedovolují plně rekonstruovat dějiny konventu ve městě nebo jeho vnitřní život. Na počátku 16. století se nacházel ve finanční tísní, kvůli níž byl nucen odprodat některé pozemky. Srov. M. M. BUBEN, *Encyklopedie, III. Díl, I. Svazek*, s. 105. Milan M. Buben se ale ve svém díle spletl a přisoudil rozhodující úlohu Adamu Václavovi, synovi Václava III. Adama, který ovšem v té době nebyl ještě na světě. Matthias KASPERLIK VON TESCHENFELD, *Das Dominikanerkloster in Teschen*, *Notizen-Blatt* 1872, č. 11, s. 81–84; A. PETER, *Geschichte*, s. 121–127; I. PANIC, *Dzieje Cieszyna 1*, s. 276–280; R. JEŽ, *I v paměti máme*, s. 37–42.

70 Viz M. KASPERLIK VON TESCHENFELD, *Das Dominikanerkloster*, s. 127; A. PETER, *Geschichte*, s. 127.

71 ZAO, fond ŘD Těšín, inv. č. 2, sign. E1. Srov. R. JEŽ, *I v paměti máme*, s. 39.

72 Viz SOKA Karviná, fond AM Č Těšín, inv. č. 20, sign. J. d. 49/45. ZAO, fond ŘD Těšín, inv. č. 3, sign. C1.

73 Po velkém požáru města v roce 1789, kterému podlehl i farní kostel Máří Magdalény, bylo rozhodnuto, že novým farním kostelem bude kostel dominikánský. Dnes tedy jako kostel sv. Máří Magdalény.

74 A. WANTUŁA, *Porządek kościelny*, s. 112. Pro přehled evangelických kněží na Těšínsku v 16. století viz Radim JEŽ, *Těšínské Piastovci renesančního věku. Životní osudy rodiny knížete Václava III. Adama (1524–1579)*, rigorózní práce FF MU Brno, Brno 2009, s. 159–163, tabulka č. 5. Pro Těšín s. 159–160. Srov. O. KARZEL, *Die Reformation*, s. 176–177; I. PANIC, *Dzieje Cieszyna 2*, s. 100–104.

náboženským přesvědčením mladého těšínského knížete, neboť Václav III. Adam totiž i poté udržoval dobré vztahy s katolickou církví. Sekularizace těšínských klášterů byly motivovány zejm. finanční tísni, v níž se těšínský kníže ocitl. Ke konverzi zřejmě došlo až v souvislosti s augšpurským náboženským mírem v období po polovině 50. let, nejspíše ale v roce 1567, kdy se podruhé oženil, tentokrát se saskou kněžnou Sidonií Kateřinou.⁷⁵

Po úvodním zásahu knížete vůči řeholním řádům nicméně prameny nevypovídají nic o následujícím období. Z několika kusých informací vysvítá, že v Těšíně působil děkan a český kněz Jan Olszański, jenž byl ženatý a měl děti, jak vyplývá z listiny z roku 1557, v níž mu Václav III. Adam potvrdil držení zahrady a pole ve Svibici. Jan Olszański, který ve funkci děkana působil minimálně do roku 1580,⁷⁶ pravděpodobně požíval ve městě jisté vážnosti, neboť se v průběhu následujících let objevuje k jeho jménu několik darů.⁷⁷ Děkan byl rovněž farářem ve farním chrámu sv. Máří Magdalény, kde se náboženské úkony konaly v češtině. Pro léta 1566–1567 a 1582–1583 bychom našli zmínky i k finančnímu zajištění německého kazatele Šalomouna Vágnera, jenž působil v dominikánském kostele.⁷⁸

Mimo to se však nedostává pramenů, které by nás mohly bezprostředně informovat o situaci ve městě. Jak se obyvatelé Těšína stavěli k náhlým krokům knížete a jak reagovali na novoty v náboženském životě? A jaký osud potkal katolické duchovní? Byli z města vyhnáni, odešli pokojně, anebo lze, na základě dobrých vztahů Václava III. Adama s katolickou církví, předpokládat koexistenci luteránského a katolického duchovenstva ve městě? To jsou jen jedny z mnoha otázek, jež nám absence pramenů neumožňuje plně zodpovědět. Můžeme se pouze domnívat, že celý proces očividně probíhal poklidně bez vášnivějších emocí. Z kusých informací o luteránských kněžích můžeme vyvodit, že se ve městě konaly luteránské bohoslužby. Absence zmínek o katolickém duchovenstvu by mohla naznačovat, že Těšín opustili, nebo z něj byli vyhnáni, avšak případná koexistence obou táborů ve farním chrámu nebyla nemožná, jakkoliv mohla být problematická. Bohužel, kvůli nedostatečné pramenné základně nelze tyto úvahy hodnověrně podložit.

Další zprávu k luteránství v Těšíně máme až z 19. ledna 1568, kdy Václav III. Adam vydal pro celé knížectví *Řád církevní, kterak se při službě Boží a ceremoniích církevních v církvi křesťanskéj Knížectví Těšínského v městech a ve všech kazatelé a učitelé slova Božího*

75 Viz R. JEŽ, *Dvojitá konverze*, s. 96–103; I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Těšínsko*, s. 102–103.

76 Archiwum Państwowe w Katowicach, oddział w Cieszynie (dále jen APC), fond AMC, sign. 483, fol. 87v. Děkan Jan Olszański zde vystupuje jako zástupce svého zetě Stanislava Baudyse při prodeji zahrady.

77 Srov. Tamtéž, sign. 481, fol. 5r–5v. SOkA Karviná, fond AM Č Těšín, inv. č. 27, sign. J. d. 59/50. Emerich NĚMEC, *Listinář Těšínska VI. 1551–1570. Codex diplomaticus Ducatus Tesinensis. Sbirka listinného materiálu k dějinám knížectví Těšínského*, Český Těšín 1972, s. 42–44, č. 581 a s. 59–60, č. 601.

78 Viz APC, AMC, sign. 483, fol. 113r–113v. R. JEŽ, *Listiny těšínských knížat*, s. 206, č. 255 a s. 226, č. 303.

*zachovati mají.*⁷⁹ Církevní řád byl vytvořen z iniciativy Václava III. Adama neznámým teologem, který se zřejmě inspiroval řády vydanými v jiných slezských knížectvích, především řádem z knížectví lehnicko-břežského. Řád se skládá z devíti kapitol a hned v úvodu je jasně deklarováno právo knížete zasahovat do církevních záležitostí na jeho panstvích. Po úvodu s několika citacemi z bible následuje stručný popis jeho devět bodů.⁸⁰ Vydání řádu přineslo pro knížectví povolení pouze luteránského vyznání. Zároveň jím byl ustaven tzv. summepiskopální systém církevní správy a kníže, jenž měl veškeré pravomoci v církevních otázkách, se stal hlavou církve na Těšínsku, která byla podřízena pouze konzistoři v Břehu. Pro samotný Těšín se vydáním řádu příliš mnoho nezměnilo. Luteránští duchovní ve městě působili již dříve a dá se předpokládat, že duchovní život byl i předtím organizován podle obecných luteránských zásad, a tak rok 1568 akorát přinesl jejich uzákonění a vymezení. Podle zmínek o českém a německém kazateli a ve srovnání s Krnovem lze předpokládat, že duchovní správu ve městě doplňoval ještě jáhen. Zmíněný děkan, který byl zároveň i kazatelem v Těšíně, byl navíc spolu s kolegiem farářů zástupcem veškerého evangelického duchovenstva na Těšínsku.

Nový církevní řád ve městě doplnil těšínský kníže ještě nařízeními týkajícími se každodenního života obyvatel, neboť když roku 1573 vydával Těšínu mravní řád, neopomenul do něj zakomponovat i církevní ustanovení.⁸¹ Hned v úvodu je jasně patrný postoj knížete. *„Nejprve aby napomenuti a k tomu skutečně přidrženi byli, k pobožnému křesťanskému obcování, a k slyšení slova Božího, také k přijímání velebné Svátosti, netoliko oni sami, ale manželky, děti i čeled' jejich. Kteří pak slova Božího, a přijímání velebné Svátosti opomíjejí, sice modlářství a falešných sekt následují, jako my nečiní, mají trestání, a z prostředku jejich vyobcování býti. Kostel, školu, stavením a učenými dobrými lidmi opatrovati mají, aby podle nařízení a vůle Boží, pravým řádem církevním, a podle vydaných artykulův ve všem řádně zachováno bylo.*“⁸² Je otázkou, zdali byl kníže k vydání mravního řádu motivován nevhodným chováním obyvatel, které se neslučovalo s církevním řádem, anebo mravní řád zamýšlel jako doplněk Řádu církevního. Je možné, že luteránské duchovní správě ve městě byly proti chuti a představám o zbožném životě mravní

79 Dochoval se pouze v opise, edice viz A. WANTUŁA, *Porządek kościelny*, s. 161–178. Zde rovněž jeho analýza a rozbor na s. 21–99. Srov. Daniel SPRATEK, *Právní aspekty luterské reformace na Těšínsku*, Slezský sborník 102, 2004, č. 1, s. 1–22, zejm. s. 7–18.

80 I. O křtu svatým. II. O zpovědi. III. O svátosti oltářní. IV. Aby všechna zaklínání neb svěcení totiž, křtu, pokrmí, bylin, vody, soli a k těm věcem podobných složeno bylo. V. Aby žádný k stavu manželskému potvrzen nebyl, leč prve na kazatedlnici třikrát vyhlášen bude. VI. Které slavnosti mají držané býti. VII. Aby neužitečné ceremonie při mši složeny byly. VIII. O ceremoniiích přes celý rok. IX. O pohřbu neb pochování mrtvých těl.

81 Edice viz A. KAUFMANN, *Gedenkbuch der Stadt Teschen. Teil III*, s. 67–71, Beilage I, 96.

82 Tamtéž, s. 68.

přestupky obyvatel, o nichž však není příliš známo. V mravním řádu je zmíněno, že veškerá provinění proti dobrým křesťanským mravům budou přísně trestána a pokutována. Zajímavý je „protialkoholický“ bod, jehož podobnou verzi je možné spatřit v krnovském městském řádu z roku 1574: „*Když se slovo Boží káže, buďto ráno, po obědích, neb na nešpoře, nemá se v rathúze žádné víno, ani v šenkovních domích pivo dávatí, pod pokutú a přístným trestáním.*“⁸³ Ani zmínka o sektách nemusela ihned znamenat jejich přítomnost v Těšíně, ale mohla být pouhým preventivním opatřením do budoucna. Nicméně, jak jsme se mohli přesvědčit už v Krnově, nebyl výskyt např. novokřtěnců v Horním Slezsku nemožný, ačkoliv se jednalo o ojedinělý úkaz. Nebylo by tedy nereálné, kdyby se objevili i v Těšíně v tak nízkém počtu, že je prameny nezachytily. Bohužel absence jakýchkoliv pramenů nám opět neumožňuje vystoupit z oblasti pouhých úvah.

Náboženský život za regentství Sidonie Kateřiny a vlády Adama Václava

Po smrti Václava III. Adama v listopadu 1579 se vlády za tehdy pětiletého syna Adama Václava ujala vdova po knížeti Sidonie Kateřina.⁸⁴ Poručníky nezletilého knížete byli ještě Jiří II. Břežský, Karel II. Minsterbersko-Olešnický a Jan z Vrba. Za jejího vládnutí nedošlo ve městě k žádným zásadním změnám ve vyznání. Sidonie Kateřina se aktivně angažovala ve věcech víry a kontinuálně navázala na práci svého zesnulého manžela.

Nejvýznamnějším počinem nejen pro Těšín, ale i pro celé knížectví, se stalo vydání novelizovaného církevního řádu z roku 1568, jehož novelizace byla jako *Řád školní a církevní* vydána 20. dubna 1584 v Těšíně.⁸⁵ Jeho vydání kněžna sama v úvodu zdůvodnila: „*Tímto stanovujeme a vyznáváme, že k nám přichází mnoho stížností ze strany rady a měšťanů města našeho Těšina, že kvůli Řádu školnímu a církevnímu vplynula různá nedorozumění a že v předchozím Řádu nebylo ve všem učiněno zadost nezbytným potřebám, v souvislosti s tím by některé články bylo nutno upravit, rozšířit a lépe vysvětlit, aby duchovní ve městech i na vsích mohli mít v daném případě jasné instrukce, jak postupovat, – a že nás následně poníženo a pokorně vyzývají a upřímně prosí, abychom to měli milostivě na mysli a doporučili to všechno uspořádat a sestavit vhodnějším způsobem, aby se předchozí křivdy a nepořádky neopakovaly, kteréžto stížnosti slycháváme s těžkým srdcem, neboť zavádět novoty a vydávat rády je obtížná věc.*“⁸⁶ Bohužel nás opět limituje absence pramenů, a tak

83 Tamtéž, s. 68–69.

84 Srov. A. KAUFMANN, *Gedenkbuch I*, s. 181–193; I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Těšínsko*, s. 114–116; I. PANIC, *Dzieje Cieszyna 2*, s. 10–11.

85 Novelizovaný řád byl vydán německy a stejně jako předchůdce se dochoval pouze v opisech. Polskou edici viz A. WANTUŁA, *Porządek kościelny*, s. 179–192. Zde také jeho rozbor, viz s. 100–136. Srov. D. SPRATEK, *Právní aspekty*, s. 7–18.

86 Cit. podle polského překladu publikovaného v A. WANTUŁA, *Porządek kościelny*, s. 179.

nelze přiblížit nešvary, které stály na počátku stížností adresovaných kněžně. Sidonie Kateřina každopádně vyzvala měšťany, aby jí písemně předali stížnosti. Následně je probrala se svými rádci, dvorními i městskými kazateli a výsledkem byl *Řád školní a církevní*, jehož nedodržování mělo být podle nařízení kněžny ihned přísně trestáno. Nový Řád byl oproti předchozímu obsáhlejší a nezabýval se pouze liturgickými normami, ale zasahoval i do majetkových, školních a organizačních záležitostí.⁸⁷

Sidonie Kateřina se o rok později zasadila o založení evangelického kostela sv. Trojice spolu s novým hřbitovem, kterému darovala pozemek. Veškeré výdaje nicméně měla hradit městská rada.⁸⁸ Pro zbytek období, kdy vládla Sidonie Kateřina, nemáme žádné další zmínky, jež by nás mohly informovat o náboženském životě ve městě. Vydáním nového řádu byly zřejmě eliminovány nešvary, kterých se obyvatelé města dopouštěli, a co se týče duchovní stránky, plynul život v Těšíně v poklidu.

Po smrti Sidonie Kateřiny na konci roku 1594 se vlády ujal syn Adam Václav,⁸⁹ který byl vychován u dvora saského kurfiřta Kristiána I. Proto navázal na své rodiče a horlivě podporoval luteránskou víru, což se projevilo v roce 1598, když Těšínu potvrzoval předchozí privilegia a výsady,⁹⁰ neboť neopomněl připomenout, že „*jim tu další milost činíme, a jim toto nadávati ráčíme: že my i s budoucími erby a potomky našimi, knížaty a pány Těšínskými nyní i na časy budouce nemáme zde v městě Těšíně i před městem ve všech kostelích žádných kněží a učitelí slova Božího nařizovati a přijímati, jim kostelův aneb školy podávati, než těm, kteříby pravého zdravého evangelického učení byli, podle písem svatých proroků a svatého evangelium Kristem Pánem a jeho svatými evangelisty a apoštoly vydaného, a podle Konfesí Augšpurskej, [...]. Tak aby slovo Boží a svaté evangelium bez ujímání a přičinění, učeno a kázáno v těch všech kostelích býti mohlo, a velebné svátosti těla a krve pána našeho Ježíše Krista, podle ustanovení jeho pod obojím způsobem těla i krve Páně jednomu každému podáváno; také sakramentum křtu svatého a ceremoniami evangelickými slovem Božím se srovnávajícími posluhováno bylo.*“⁹¹ V podobném duchu

87 K předchozím devíti bodům byly přidány dva na začátek: *I. O farářích, služebnících církve a školách, II. O volbě kazatelů a služebníků církve*; a na konec byly rovněž přidány dva body: *XIII. Církevní pokladnice, XIV. Vizitace školy spolu se Závěrem*.

88 Viz A. KAUFMANN, *Gedenkbuch I*, s. 185–186 a *Gedenkbuch III.*, s. 82–83, Beilage I, 106B. I. PANIC, *Dzieje Cieszyna 2*, s. 104.

89 Srov. G. BIERMANN, *Geschichte des Herzogthums*, s. 127–137; R. JEŽ, *Kariéra konvertity*, s. 147–176. A. KAUFMANN, *Gedenkbuch I*, s. 193–207; I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Těšínsko*, s. 116–122; I. PANIC, *Dzieje Cieszyna 2*, s. 11–12; I. PANIC, *Piastovci těšínské*, s. 90–91, TÝŽ, *Śląsk Cieszyński*, s. 44–75.

90 Srov. A. KAUFMANN, *Gedenkbuch III.*, s. 101–105, Beilage I, 123; Emerich NĚMEC – Erich ŠEFČÍK, *Listinář Těšínska VII. 1571–1600. Codex diplomaticus Ducatus Tesinensis. Sbíрка listinného materiálu k dějinám knížectví Těšínského*, Český Těšín 1978, s. 60–61, č. 702.

91 A. KAUFMANN, *Gedenkbuch III.*, s. 102–103.

psal následujícího roku 24. prosince knězi Timoteu Lovčánu, kterého povolal do Těšína, aby zde zastával úřad městského kazatele a děkana Těšínského knížectví.⁹² Stejně jako v případě potvrzení privilegií nepřipouštěl ve městě, natož v knížectví, jinou víru než luteránskou.

Podobně horlivě si počínal ještě v červnu 1603, kdy městskou radu nabádal, aby jako poplatek dodávala německému kazateli pivo. Dále ustavoval, jak se mělo zvonit při pohřbu a kterých pohřbů se měli účastnit faráři i s kaplany, českému a německému kazateli udělil právo vyjmout osoby ze služeb městských úřadů či robotních povinností, aby jim pomáhaly, a nakonec nařídil, aby byla nová německá fara dokončena, zaplácena a udržována z kostelních příjmů a k nim náležejících dědičných odkazů.⁹³

***

Přestože jsou počátky vládnutí Václava III. Adama spojeny s rychlou a ráznou sekularizací klášterů a jejich majetku, nelze toto období považovat za vítězství reformace v Těšíně, neboť kníže touto cestou řešil svůj neuspokojivý finanční stav. Z postupných a ojedinělých zmínek o luteránských duchovních vyplývá, že reformace se ve městě uchycovala postupně a poklidně až průběhem následujících let. Ve chvíli, kdy byl vydán Řád církevní, již luteránství pravděpodobně převládalo v náboženském životě obyvatel a jeho setrvání bylo o pět let později umocněno mravním řádem. Kvůli nedostatečné pramenné základně však nelze zcela vyloučit existenci katolické menšiny ve městě. Veškeré kroky k podpoře luteránského vyznání vycházely ze strany knížete a nelze doložit, že by se městská rada aktivně angažovala v náboženských otázkách. Podobně nelze doložit, že by kroky Václava III. Adama vyvolaly nelibost u vratislavských biskupů.

I za Sidonie Kateřiny a v prvních desetiletích vlády Adama Václava pokračoval reformační proces nerušeně a bez jakýchkoliv doložitelných překážek. Náboženský i každodenní život ve městě byl řízen podle církevního řádu, který se dočkal novelizace, jejíž příčinou byly blíže neurčitelné prohřešky vůči dobrým křesťanským mravům. Absence nedostatečné pramenné základny neumožňuje zhodnotit dopad novelizovaného řádu na život obyvatel Těšína. Pohružka přísných trestů je snad přiměla k vystříhání se nebo alespoň omezení nešvarů.

Rovněž Adam Václav v počátcích své vlády jasně a rozhodně deklaroval své vyznání a ve svém knížectví nepřipouštěl jinou víru než luteránskou. Jak jsme se mohli přesvědčit, přestože od městské rady mohly vycházet podněty, tak v zásadě nijak aktivně do věci

92 Srov. G. BIERMANN, *Geschichte des Herzogthums*, s. 134; TÝŽ, *Geschichte der Evangelischen Kirche*, s. 7; A. KAUFMANN, *Gedenkbuch I.*, s. 197–198 a *Gedenkbuch III.*, s. 97–98, Beilage I, 120.

93 Viz A. KAUFMANN, *Gedenkbuch I.*, s. 198 a *Gedenkbuch III.*, s. 100–101, Beilage I, 122.

spojených s vírou nezasahovala a hlavním činitelem v náboženských záležitostech města byl stále pouze kníže. Zůstává otázkou, zdali bychom v tomto období našli ve městě katolickou menšinu. V kontextu výše zmíněného je zcela pochopitelné, že na sebe příliš neupozorňovala, a proto o její případné existenci prameny mlčí. Ani pro období vlády Adama Václava nejsou doklady o zásahu vratislavských biskupů ve prospěch katolické víry. Přestože vratislavští biskupové již aktivně podporovali rekatolizaci, měli s ní spoustu práce na svých panstvích. A navíc je třeba brát v úvahu postavení knížete, jak již bylo zmíněno výše v případě Krnova.

Náhlý konec reformace ve městě

Přestože ještě v roce 1603 těšínský kníže horlivě podporoval luteránství, přinesla následující léta změnu v jeho myšlení. I když byl Adam Václav jediným slezským knížetem, který podporoval Rudolfa II., byly mu kvůli jeho vyznání zapovězeny nejvyšší zemské úřady. Vidina zisku opavského s krnovským knížectvím a funkce vrchního ubytovatele císařské armády stály za konverzí těšínského Piastovce o vánočních svátcích 1609.⁹⁴

Adam Václav ke konverzi přistoupil i přesto, že již několik měsíců platil Rudolfův Majestát. A tak, jako se dříve angažoval ve prospěch luteránství, vystupoval stejně horlivě v rámci rekatolizačních aktivit a jal se vyhánět luteránské duchovní z města. V té chvíli se vzepřela městská rada a protestovala u knížete s odkazy na jeho privilegium z roku 1598. Adam Václav si proto nechal zmíněné privilegium přinést, rozstříhal jej na malé kousky, zničil přivěšenou knížecí pečeť a nechal je poslat městské radě na míse.⁹⁵ Následovaly přísné dekrety, které obyvatele nutily k návratu do lůna katolické církve a zakazovaly luteránské bohoslužby ve městě, přičemž luteránům byl ponechán kostel sv. Trojice pouze jako pohřebiště.

Rekatolizační činnost posílil pozváním jezuitů z Olomouce, kteří v Těšíně kázali česky i německy, a při nejbližší vhodné příležitosti, která se naskytla 1. ledna 1611 v nově vysvěceném dominikánském kostele, veřejně demonstroval novou náboženskou orientaci. Veřejnou konverzi popsal před polovinou 18. století jezuitský historik Jan Schmidl: „*Na přání knížete kázal toho dne německy jeden náš pater, jehož kázání už kníže několikrát s potěšením vyslechl ve dvorní kapli. Poté byla sloužena zpívaná mše svatá, během níž naši zpovídali; [...] pak přijal Eucharistii ve dvorní kapli před zraky všech přítomných,*

94 Viz R. JEŽ, *Dvoji konverze*, s. 103–110; TÝŽ, *Kariéra konvertity*, s. 159–164; I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Těšínsko*, s. 119–120; I. PANIC, *Śląsk Cieszyński*, s. 281–285.

95 Viz *Acta publica. Verhandlungen und Correspondenz der schlesischen Fürsten und Stände. Band II. Jahrgang 1619*, hrsg. von Hermann PALM, Breslau 1869, s. 241–242. Je příznačné, že zprávu vratislavskému sněmu se Těšínská odvážili podat až v roce 1619, tedy dva roky po smrti knížete 13. července 1617.

což nikdy předtím neudělal. A tehdy se opravdu stal katolíkem. Pověst o tom se roznesla až do Opavy (která leží nedaleko a byla pověstná jako průkopník nových myšlenek), kde to místní kazatel oznámil z kazatelny: ze všech očí se řinuly slzy nad zbloudilou, tak vznešenou ovčí, a bylo pronášeno mnoho modliteb za návrat knížete k evangeliu.⁹⁶ Přestože konverze těšínského knížete nepochybně byla vzpruhou pro katolickou církev, lze pochybovat nad jejími zmíněnými a jistě zveličenými účinky v nedaleké Opavě, ve které probíhal bouřlivý zápas mezi katolickou a luteránskou vírou. Roku 1613 nakonec kníže povolal zpět do Těšína dominikány z Krakova, kterým navrátil nejen klášter i s kostelem, ale i některé zabrané statky. Navíc jim udělil právo volit převora.⁹⁷ Reformace v Těšíně se tak stala záležitostí pouhých dvou generací. Rekatolizace ve městě však i přes veškerou snahu knížete postupovala v následujících letech velmi pomalu.

Závěr

Z výše uvedených příkladů jsou patrná specifika slezské reformace, která v každém z měst/knížectví měla jiný průběh ovlivněný nejen místními skutečnostmi. Rovněž se ke slovu dostala v rozdílném časovém období.

Nejdůležitějším faktorem ve smyslu nástupu reformace, jejího rozvoje, podpory a „konkurenceschopnosti“ byl její „patron“, přičemž se jak v případě Krnova, tak i Těšína, jednalo o tamní knížata. Krom samotného ustavení luteránství jako hlavního náboženství bylo pro jeho další rozvoj důležité omezení působnosti a moci katolické církve. Možností bylo hned několik. První a nejpříjemnější z nich byla samozřejmě sekularizace majetku řeholních řádů spolu s vyhnáním mnichů, které následovalo i zbylé katolické duchovenstvo, kterýžto krok proběh v obou městech (i když v Těšíně nebyla sekularizace motivována přímo reformací) bez větších obtíží.

Po vyhnání nebo omezení činnosti katolického duchovenstva spočíval další krok v zajištění pravidelných luteránských bohoslužeb prostřednictvím příslušných kněží. Z dochovaných pramenů nelze plně rekonstruovat osobnosti jednotlivých duchovních a jejich pastýřskou činnost. Lze ovšem v této otázce sledovat jistou provázanost jednotlivých knížectví, neboť na místo luteránského kněze často přicházel duchovní

96 Cit. podle českého překladu Josef KOLÁČEK, *Dějiny těšínské rezidence Tovaryšstva Ježíšova a gymnázia. Annales Teschinenses*, Olomouc 2006, s. 10.

97 Srov. Emerich NĚMEC – Erich ŠEFČÍK, *Listinář Těšínska VIII. 1601–1614. Codex diplomaticus Ducatus Tesinensis. Sběrka listinného materiálu k dějinám knížectví Těšínského*, Český Těšín 1981, s. 40–41, č. 781. SOKA Karviná, AM Č Těšín – dodatky, inv. č. 6. ZAO, fond ŘD Těšín, inv. č. 4, sign. B1 a inv. č. 10., sign. H1, č. kart. 1. Srov. D. PINDUR, *Století rekatolizace*, s. 89, 101.

s doporučeními ze sousedních knížectví. Např. Jan Tropper, který po zběhnutí ze sousedního Opavska působil v Břehu a následně v Krnově či Jana Agrikolu, který vystřídal Těšín za Krnov. V případě duchovních nelze ponechat stranou ani jejich úpadek, který si mezi oběma stranami nevybíral a projevil se v nedostatku kvalitních kněží. Výrazným případem byl krnovský Jan Paulinus, jenž se však přesto těšil z podpory krnovského knížete. Onu podporu si nelze vysvětlit jinak, než nedostatkem vhodných kněží, který v případě luteránských duchovních zřejmě stál za jejich fluktuací mezi jednotlivými knížectvími.

Konečný krok na cestě k upevnění luteránství v životě obyvatel města představovaly církevní řády vydávané pro celá knížectví, které pak některými ustanoveními doplňovaly řády městské. Církevní řády ustavovaly luteránskou duchovní správu a vymezovaly základní body nové víry. Důležitě doplnění našly v městských řádech, které reagovaly na specifickou situaci jednotlivých měst. Jejich strukturou se ovšem jasně vinuly základní myšlenky luteránství, zejm. co se týkalo mravních ustanovení a aspektů každodenního života obyvatel. V tomto kontextu jsou pozoruhodná „protialkoholická“ ustanovení vyskytující se jak v městském řádu těšínském, tak i krnovském, která s příslibem přísných trestů odrazovala od holdování alkoholu v době bohoslužeb a jiných církevních slavností. Společné jsou oběma řádům i úvodní pasáže deklarující vyznávání pouze luteránské víry a slibující postihy všem, kteří by zůstali u katolictví nebo následovali učení sekt či radikálních odnoží reformace. Je třeba říci, že většinovým vyznáním bylo ve zkoumaných městech jediné luteránství a ojedinělý výskyt novokřtěnců byl zaznamenán pouze v Krnově, avšak v zanedbatelném množství a bez většího ohlasu mezi obyvateli. Těžko tedy říci, zda příslušná ustanovení byla cíleně zaměřena na určitou skupinu osob ve městě nebo se jednalo o pouhá preventivní opatření, která měla již v zárodku zabránit rozvoji nechtěných proudů. Dochované prameny nepřinášejí pro vybraná města žádná svědectví o hromadném výskytu novokřtěnců či jiných protestantských směrů (např. kalvinistů, švenkfeldistů apod.).

V případě městských řádů lze rovněž pozorovat míru aktivity městských rad. Pasivně na první pohled působila těšínská městská rada, protože v případě náboženských ustanovení vystupoval neaktivněji těšínský kníže. Přesto nelze vyloučit, že z jejího středu vycházely podněty a že se podílela na formulaci bodů městského řádu. Aktivněji v tomto ohledu působila krnovská městská rada, která sama vydávala městské řády a aktivně vystupovala ve věcech víry a jejího dodržování. Rozdíl mezi vystupováním obou rad mohla způsobit i (ne)přítomnost zeměpána. Zatímco těšínský kníže v zemi trvale sídlil a měl tak nad vším bezprostřední dohled, krnovská knížata na Krnovsku trvale nesídlila a zastupovali je zde místodržící, což krnovským radním dávalo volné pole působnosti, pochopitelně v povolených mezích.

Obdobnou situaci jako v obou popsaných městech lze pozorovat, samozřejmě s odlišnou chronologickou posloupností a místními odlišnostmi, také např. v dolnoslezské Lehnici a Břehu. Tamní Piastovci patřili mezi přední zastávce reformace ve Slezsku a za vlády Fridricha II. se na jejich panství šířil i švenfeldismus a v menší míře novokřtěnctví. I zde bychom mohli sledovat podobný postup reformace, jako bylo vyhnání katolického duchovenstva a zabránění jeho majetku, či následná regulace náboženského života prostřednictvím církevních řádů s knížaty na špici církevní hierarchie. Nastalá situace vydržela až do vymření dynastie v roce 1675, pouze s tím rozdílem, že v 17. století přestoupili lehnicko-břežští Piastovci k reformované církvi.⁹⁸

Nelze nezmínit ani roli panovníka a jeho možnosti, jak zasáhnout proti procesu reformace v jednotlivých městech, resp. knížectvích. Jenže v případě lenních území Těšínska a Krnovska byla jeho role spíše statická a bez větších šancí zasáhnout proti reformaci. Jednou z možností bylo vydávání mandátů proti luteránům a veškerým odnožím reformace. V jejich případě ovšem záleželo na samotném knížeti, zda je vzal na vědomí a podřídil se jim, ale většinou zůstávaly bez odezvy. Další možností mohl být případný přímý zásah panovníka, jenž by však vyvolal rázný odpor nejen příslušného knížete, ale s podporou by jistě přispěchala i další slezská knížata. Panovníci tak zastávali pragmatický postoj, když nezasahovali do reformačního procesu na panstvích krnovských a těšínských knížat a v zásadě se spokojili s placením berně, spolu s vojenskou a finanční pomocí proti Turkům. Nejsou tedy z jejich strany známy jakékoliv zásahy proti vyznání v Krnově nebo Těšíně. V případě Těšina, kde reformace stála a padala spolu s knížetem, lze snad mluvit o nepřímém vlivu, když Adam Václav konvertoval ke katolictví s vidinou zisku dvorských funkcí a ukončil tak reformaci ve městě.

V podobném postavení jako panovníci se nacházeli i biskupové. Teoreticky jim měli být podřízeni veškerí duchovní v jejich diecézích, ale v praxi byly jejich možnosti ohledně zásahu proti luteránům velmi omezené. Proto v případě Krnova a Těšina nejsou žádné relevantní zprávy, které by dokládaly jakoukoliv protireformační činnost olomouckého, resp. vratislavského biskupa, kteří si zřejmě byli vědomi svých omezených možností

---

98 Srov. např. Kazimierz BOBOWSKI, *Fryderyk II, książę Śląska, pan legnicko-brzeski (1480–1547) – reformator Kościoła katolickiego i humanista*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 51, 1996, č. 1–3, s. 339–342. Stanisław DĄBROWSKI (ed.), *Legnica. Zarys monografii miasta*, Wrocław – Legnica 1998, s. 143–149. Władysław DZIEWULSKI, *Brzeg. Dizeje, gospodarka, kultura*, Opole 1975, s. 50–52, 56–62. Gerhard EBERLEIN, *Die evangelischen Kirchenordnungen Schlesiens im 16. Jahrhundert*, in: Silesiaca. Festschrift für Colmar Grünhagen, Breslau 1898, s. 215–234. Werner IRRGANG, *Ältere Geschichte der Stadt Brieg in ihrem schlesischen Umfeld*, Goslar 1988, s. 270–279, 326–329. Heinrich SCHOENBORN, *Geschichte der Stadt und des Fürstentums Brieg. Ein Ausschnitt aus der Geschichte Schlesiens*, Brieg 1907, s. 108–123, 145–148. G. WAŚ, *Rozmowy chrześcijańskie*. Jan ZAJĄCZKOWSKI, *Przyczynki do historii reformacji w Legnicy*, Szkie Legnickie 15, 1994, s. 73–81.

v případě měst lenních knížectví. V ani jednom ze zmíněných měst rovněž nedošlo ke zlepšení situace a postavení katolického kléru či vzepětí katolické církve na základě hlubší reflexe závěrů Tridentského koncilu. Lze tedy konstatovat, že šance biskupů na úspěšné vystoupení ve prospěch katolické církve ve městech byly mizivé a veškeré pokusy o přímý zásah končily neúspěchem.

Opačnou situaci než ve zmíněných městech lze v kontextu výše řečeného vysledovat např. v Opavě. Město na moravsko-slezském pomezí se totiž nacházelo pod přímou vládou panovníka a opavští radní se tak od počátku svých snah o ustavení nové víry ve městě potýkali s výrazným limitem, jímž byla absence „patrona“, který by zaštitil jejich snahy. Nemohli zde tedy beztretně vyhnat katolické duchovní, neboť zasáhl jak panovník, tak i olomoucký biskup. Omezili se „pouze“ na znepríjemňování jejich života, ať už zadržováním farních důchodů anebo útoky na majetek či samotné duchovní a mnichy. Zatímco luteránské kněze se jim do města, i když s problémy, podařilo uvést, o zavedení církevního řádu nebo upraveného městského řádu, jenž by nově reguloval náboženský život ve městě, se Opavským mohlo jen zdát. V Opavě tedy, oproti zkoumaným městům, panovník i biskup aktivně zasahovali do náboženského dění a snažili se jej ovlivňovat ve svůj prospěch.⁹⁹

Jak jsme se mohli přesvědčit, pro nerušený a plnohodnotný rozvoj reformace ve městě bylo důležité mít vhodné zázemí v osobě mocného „patrona“, tj. knížete. Na příkladu Krnova a Těšína je patrné, že reformace měla za této podmínky rychlý a bezproblémový nástup, doprovázený vyhnáním katolického duchovenstva z měst a sekularizací majetku. Poté následoval klidný a ničím či nikým nerušený rozvoj a hlubší uchycení ve všedním životě obyvatel města. Odrazem této situace pak bylo zejm. vydávání církevních řádů, které upravovaly a regulovaly náboženský život ve městě a mohly být doplněny řády městskými. Několikrát zmíněná důležitost příslušných slezských knížat ať už pro zavedení reformace či její právní podchycení představovala nezbytnou podmínku i pro udržení nové víry. Jak ukázal příklad Těšína, konverze knížete znamenala konec reformace ve městě. A naopak, v případě lehnicko-břežských knížat lze zase naproti tomu sledovat uchycení kalvinismu na jejich panství v 17. století.

99 K tomu viz např. G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 271–282. R. FUKALA, *Reformace*, s. 69–128. Josef GEBAUER, *K české reformaci na Opavsku*, *Časopis Slezského muzea* 38, 1989, č. 3, s. 225–240. O. KARZEL, *Die Reformation*, s. 228–255. Karel MÜLLER – Rudolf ŽÁČEK, *Opava*, Praha 2006, s. 155–164. J. SOFFNER, *Geschichte der Reformation*, s. 340–360. Josef ZUKAL, *Bouře proti biskupu Vilémovi Prusinovskému v Opavě r. 1569*, *Věstník Matice Opavské* 6, 1896, s. 1–12. TÝŽ, *Die Einführung der Reformation in Troppau*, Troppau 1907.

Summary

The Reformation in Krnov (Jägerndorf) and Cieszyn (Teschen)

Using the example of two Silesian towns – Krnov (Jägerndorf) and Cieszyn (Teschen), the article describes the course of the Reformation during the 16th century. The author chose the Silesian environment because in each town, or more precisely in each principality, of this region, the Reformation took place under different conditions and in different time periods. Therefore, the writer depicted its development in each of the selected towns and eventually, he compared them to each other.

It turned out that the most important condition for the implementation of the Reformation was to have a significant „patron“ who could introduce and support it. In both of the towns, such patrons were the princes – the Hohenzollerns in Krnov and the local Piasts in Cieszyn. In addition, the princes, within the territory under their control, enjoyed considerable independence and sovereignty. That is why the Reformation could develop without any problems, and there are no known rulers` substantial interventions towards its progress. Similarly, even the bishops of Olomouc, or more precisely Wrocław, could not assert their power and help the Catholic Church.

In both towns, after implementation of the Reformation, the subsequent process shows identical features. The first task was to limit the activity of the Catholic clergy, which was achieved by taking patronage rights over churches and secularization of church property. The expulsion of Catholic

priests and monks from the towns went hand in hand with these measures. As soon as the power of the Catholic Church was reduced, it was necessary to arrange Lutheran services and call up appropriate priests. However, their personalities and activities cannot be described in detail as the sources which could give us evidence are not preserved.

The most important step was issuing religious rules. They were published for the entire principality. They established the Lutheran Church administration and defined the basic features of the new faith. In some items, religious rules were also supplemented with municipal regulations that particularly dealt with moral laws and aspects of daily life in a town. Although the municipal rules complemented the church ones just in a few points, the ideas of Lutheranism contained in them are clearly visible. Municipal regulations are also the proof of the town council engagement. In Cieszyn, the princes resided in the town permanently, supervised everything directly, and thus the city council did not get „a word“. On the contrary, in Krnov, the situation was opposite. The Hohenzollerns settled permanently in Ansbach, and thereby the local councillors had a relatively free sphere of activity.

Illustrated by the example of Krnov and Cieszyn, it is obvious that if ruling princes regarded the Reformation with favour, it had a fast and trouble-free commencement, peaceful and undisturbed development, and town inhabitants accepted it deeper into their daily life.